

SNF-RAPPORT NR. 10/2004

Verdiskaping på Vestlandet

av

Grete Rusten (red.)

SNF- prosjekt nr.: 4446: Vestlandsregionen "Think Tank"
Prosjektet er finansiert av Sparebanken Vest

SAMFUNNS- OG NÆRINGSLIVSFORSKNING AS
BERGEN, JUNI 2004

© Dette eksemplar er fremstilt etter avtale
med KOPINOR, Stenergate 1, 0050 Oslo.
Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale
og i strid med åndsverkloven er straffbart
og kan medføre erstatningsansvar.

ISBN 82-491-0321-1

ISSN 0803-4036

FORORD

Samfunns- og næringslivsforskning (SNF) har på oppdrag for Sparebanken Vests tenkegruppe for næringslivet på Vestlandet utarbeidet en rapport som inneholder fakta om verdiskaping og utfordringer avgrenset til de næringer som særlige kjennetegner landsdelen og som har størst sysselsettingsmessig betydning. Denne rapporten omfatter petroleum, fiske og havbruk, mineraler og metallproduksjon, skipsindustri, møbel- og innredningsindustri. Dessuten har vi ut fra ressursgrunlaget i regionen valgt å ta for oss reiselivet i analysen.

En sammenfattet versjon av dette arbeidet sammen med utfordringer og visjoner er utgitt i en egen rapport og presentert på konferansen i Loen 17. - 18. juni 2004.

Gruppen har bestått av stortingsrepresentant fra Hordaland (Ap) Olav Akselsen, konsernsjef i Domstein ASA Rolf Domstein, stortingsrepresentant fra Hordaland (H) Øyvind Halleraker, banksjef i Sparebanken Vest Karstein Lien, informasjonsdirektør i Sparebanken Vest Jørn Lekve, høyesterettsadvokat, styreformann i Sparebanken Vest Pål W. Lorentzen, direktør i Innovasjon Norge, Hordaland Nina Broch Mathisen, banksjef i Sparebanken Vest Harald Queseth, professor, rektor ved Handelshøyskolen BI Torger Reve, seniorforsker ved Samfunns- og næringslivsforskning AS (SNF) Grete Rusten, konsernsjef i Ulstein Mekaniske Verksted Holding ASA Gunvor Ulstein, administrerende direktør i Sør-Norge Aluminium AS (SØRAL) Jan O. Yttredal og styreformann i SR-Bank Geir Worum. Grete Rusten ved SNF har utarbeidet beskrivelsen av næringslivet på Vestlandet.

Bergen, 14.6. 2004

INNHOOLD

1	Verdiskaping på Vestlandet	1
2	En konkurransedyktig fiskeri- og havbruksnæring på Vestlandet	5
	2.1 Innledning	5
	2.2 Noen nøkkeltall	5
	2.3 Regionens rolle i den nasjonale fiskeri- og havbruksnæringen	6
	2.4 Status og utfordringer for fiskerinæringen	19
	2.5 Viktige miljøer og foretak	26
	2.6 Oppsummering	30
3	Petroleumsrelaterte næringer på Vestlandet	33
	3.1 Strukturelle trekk	33
	3.2 Ilandføringsanlegg	35
	3.3 Geografisk fordeling av næringen	35
	3.4 Sysselsetting på Vestlandet og nasjonalt	37
	3.5 Fremtidsutsikter	39
4	Mineral-/metallproduksjon	43
	4.1 Strukturelle trekk	43
	4.2 Rammebetingelser og utfordringer	46
5	Vannkraftproduksjon	49
	5.1 Produksjonstatus	49
	5.2 Organisering	50

6	Skipsindustrien	55
7	Møbel- og innredningsindustrien	63
	7.1 Strukturelle kjennetegn	63
	7.2 Markedsutvikling og internasjonalisering	67
8	Reiselivsnæringene i Vestlandfylkene	71
	8.1 Innledning	71
	8.2 Reiselivsnæringer og produksjon	74
	8.3 Utvikling og utfordringer	79
9	Litteratur	81
	Vedlegg	84

1. VERDISKAPING PÅ VESTLANDET

Grete Rusten

Vestlandet som omfatter fylkene Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal er en svært kontrastrik region både i forhold til natur og næringer. Denne kystlandsdelen omfatter alt fra relativt flate landbruksområder til dype fjorder og høye fjell. Vestlandet er landets industrielle kraftsentrum med mange spesialiserte og internasjonalt konkurransedyktige bedrifter basert på regionale/lokale særegenheter i form av naturressurser, tradisjoner, teknologi og kompetanse. Denne utredningen tar for seg industriell verdiskaping og reiseliv. Vestlandet med 18 % av Norges areal og 26 % av innbyggertallet har:

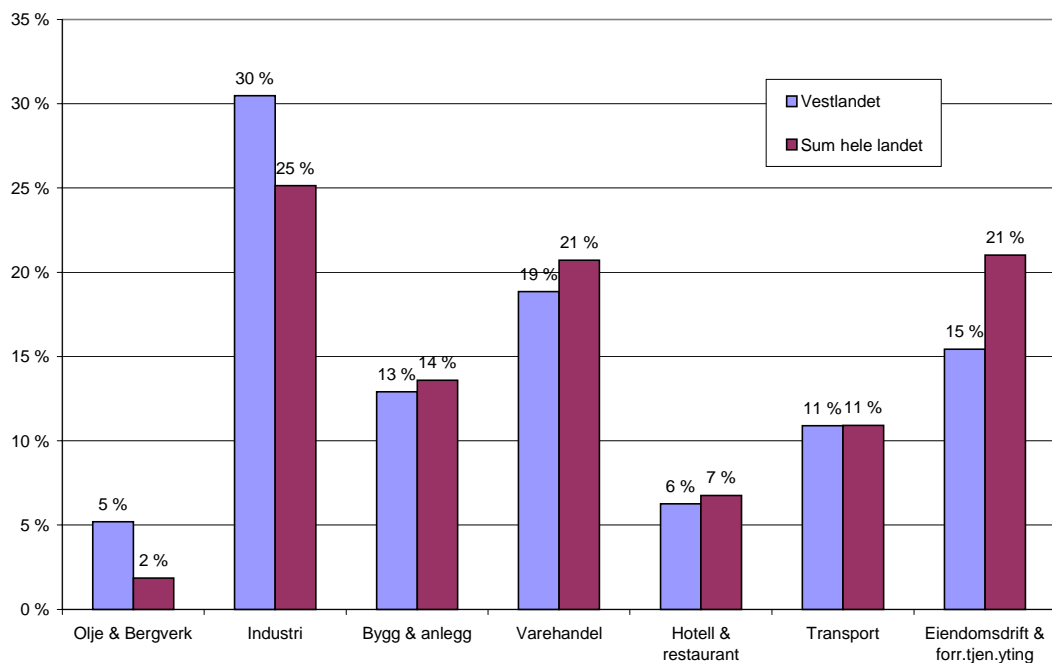
- Vel 34 % av landets sysselsetting innen bergverk og industri
- Vel 35 % av landets samlede verdiskaping innen bergverk og industri
- Vel 39 % av landets eksport av tradisjonelle varer (utenom råolje og naturgass)
- Vel 39 % av sysselsetting og 40 % av verdiskaping innen metall- og mineralproduksjon
- Vel 39 % av landets hydrobaserte kraftproduksjon
- Vel 55 % av landets fiskeeksport (inkl. i tradisjonelle varer)
- Vel 24 % av sysselsetting og omsetningen innen hotell- og restaurantnæringen

Mens industrien står sterkere på Vestlandet enn hva vi finner i landet som helhet, har transport samme andel når sysselsettingen måles etter sektor. Foretningmessig tjenesteyting teller derimot en langt færre andel i vår landsdel (figur 1.1).

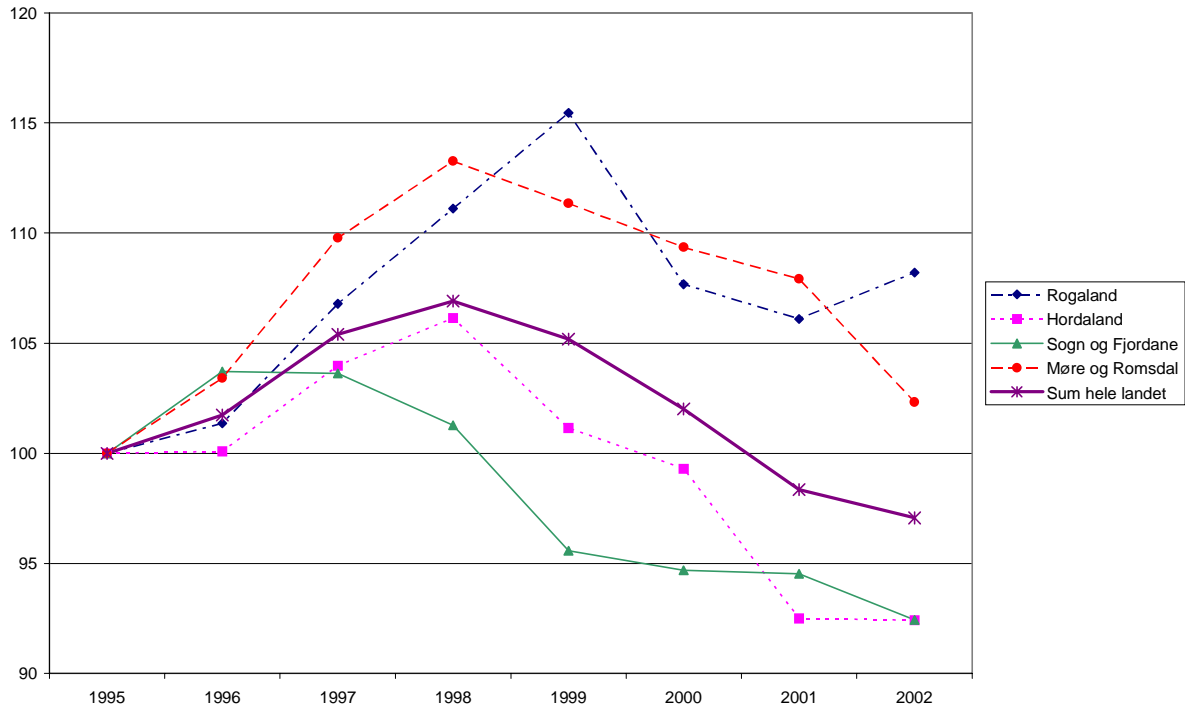
Industrien i Rogaland og likeledes Møre og Romsdal har økt i omfang siden 1995 (som er det første året vi har sammenlignbare tall fra), men i de to andre fylkene og likeledes i landet samlet, har sysselsettingen i denne perioden gått ned. Når det gjelder utviklingen for Vestlandet, er det bare Hordaland som har

en økning i sysselsettingen fra 2001 til 2002 (figur 1.2). Det er lite trolig at denne veksten i Hordaland har fortsatt. Samlet har landsdelen 273 000 sysselsatte og 3188 bedrifter innen industri og bergverk. Målt i bruttoproduksjonsverdi utgjør denne sektoren 173 mrd. kr (Statistisk sentralbyrå 2002-tall jf. vedlegg 5).

Målt i samlet eksportverdi er Vestlandet den viktigste regionen i landet, og en betydelig andel av dette er knyttet til naturressurser. En rekke foretak på Vestlandet er dermed eksportorientert, og en del har også direkte investeringer (egen virksomhet) i utlandet. Fram til slutten av 1800-tallet var det fisk, trelast og skipsfart som stod for hovedtyngden av varer og tjenester som gikk ut av landet. Fremdeles har Norge en eksport mye basert på naturressurser i form av råvarer og energikilder. Hele 60 % av norsk eksport er i 2004 i form av olje og gass, mens tilsvarende tall for 2002 var 44 %. Økningen skyldes først og fremst høyere priser, mens selve volumet på råoljeeksporten var litt mindre enn året før. Svært mye av petroleumsproduksjonen skjer utenfor kysten av Vestlandet. Vi vil i de påfølgende kapitlene presentere noen av de viktigste næringene i landsdelen noe nærmere.

Figur 1.1 Vestlandet og hele Norge, sysselsatte 2002 fordelt på utvalgte næringer. Prosent av sum sysselsatte i de utvalgte næringer (Kilde: Statistisk sentralbyrå Statistikkbanken 2004).

Figur 1.2. Sysselsatte etter region 1995-2002. Industrien i alt, næringskode NACE 15-37. 1995=100. (Kilde: Statistisk sentralbyrå Statistikkbanken 2004).

2. EN KONKURRANSEDYKTIG FISKERI- OG HAVBRUKSNÆRING PÅ VESTLANDET

Bernt Aarset og Stig-Erik Jakobsen

2.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi vise fram Vestlandsregionens plass i den nasjonale fiskeri- og havbruksnæringen. Første del av kapitlet er en presentasjon av en rekke data som viser omfanget av aktiviteten i landsdelen, fordeling etter fylke og tall sammenlignet med landet ellers (i tabellene omtalt som Rest-Norge). Det legges også fram enkelte historiske tall for å få fram utviklingstrekk. I presentasjonen av hvert enkelt segment av næringen legges det også inn avsnitt om status og utfordringer for Vestlandet spesielt. Deretter blir enkelte viktige fiskerikommuner og miljø presentert mer i detalj. Også de største fiskeribedriftene blir kort presentert. I sammendraget til kapitlet sammenfattes informasjonen om marked, innovasjon og regulering og kortfattet hvordan bransjen kan styrke sin konkurransekraft.

2.2 Noen nøkkeltall

Verdiskapingen innen sektoren omfatter i våre beregninger fangstverdien på fartøy for fiskeriene og samlet førstehandsverdi for oppdrettet laks og ørret. Disse to delene er nokså jevnstore og utgjør totalt 10 mrd. kr (jf. tabell 2.3 og tabell 2.8). Sysselsetting innen fiskerier og havbruk utgjør totalt 13135 (fiskere, sysselsatte i oppdrett og sysselsatte i fiskeindustrien) på Vestlandet, noe som er 43 % av næringen på landsbasis. Sammenlignet med størrelsen på den samlede industrisysselsettingen på Vestlandet (91522 sysselsatte), utgjør den samlede sysselsettingen for fiskerier og havbruk 14 %. Bortimot 95 % av all norsk fisk

eksporteres. Mer detaljer og kildehenvisninger til disse tallene framgår av presentasjonen nedenfor.

2.3 Regionens rolle i den nasjonale fiskeri- og havbruksnæringen

Flåte

Fiskeflåten på Vestlandet er av historiske årsaker mer mobil og fleksibel enn flåten i andre deler av kyst-Norge. Flåten her var tidlig ute med havfiske, og den er stadig aktiv i søket etter nye utnyttbare ressurser. En sammenligning av antall fartøy i 1990 og 2001 viser en rekke påfallende trekk, både internt på Vestlandet og forholdet mellom Vestlandet og landet for øvrig (Tabell 2.1). Antallet helårsdrevne fartøy er gått tilbake med nesten 35 % i denne perioden. Tilbakegangen har vært noe større på Vestlandet enn i landet ellers, noe som delvis kan tilskrives den store mengden mindre kystfartøy i Nord-Norge, og den økonomiske og ressursmessige fleksibiliteten som denne flåten har. Antallet små fartøy på Vestlandet er redusert med nesten 50 % i perioden mens reduksjonen har vært på 36 % for landet ellers. Det påfallende i denne sammenheng er ellers at mellomstore og store fartøy viser en betydelig tilbakegang med 26 % og 8 % for Vestlandet i sin helhet, mens begge disse gruppene viser en reell framgang (om enn svært liten) samlet for andre deler av landet. Tar vi for oss fylkene på Vestlandet hver for seg, skiller Hordaland seg ut i og med at det her har blitt flere større fartøy (26 %) i løpet av denne tiårsperioden.

Utviklingen i motorkraft viser andre utviklingstrekk enn endringer i antall fartøy (Tabell 2.2). Fra 1990 til 2002 har det på landsbasis vært en økning fra 1,5 millioner HK til 1,8 millioner HK (eller ca. 20 %), og i samme periode har

det vært en nedgang i antall fartøy på 35 %. Vestlandet har hatt en noe sterkere utvikling i motorstyrke i sine fiskefartøyer enn landet ellers.

Tabell 2.1 Antall helårsdrevne fiskerifartøyer fordelt på region og lengde, 1990 og 2001

	1990						2001						Endring 1990-2001											
	< 21 m		21 - 31 m		>= 31 m		Totalt		< 21 m		21 - 31 m		>= 31 m		Totalt		21 - 31 m		>= 31 m		Totalt			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Rogaland	146	5,1	23	11,2	27	8,8	196	5,8	85	4,9	14	7,4	22	7,5	121	5,5	-61	-41,8	-9	-39,1	-5	-18,5	-75	-38,3
Hordaland	146	5,1	10	4,9	38	12,4	194	5,8	51	3,0	5	2,7	48	16,4	104	4,7	-95	-65,1	-5	-50,0	10	26,3	-90	-46,4
Sogn og Fjordane	146	5,1	7	3,4	28	9,1	181	5,4	58	3,4	18	9,6	24	8,2	100	4,5	-88	-60,3	11	157,1	-4	-14,3	-81	-44,8
Møre og Romsdal	324	11,4	41	20,0	129	42,0	494	14,7	197	11,5	23	12,2	110	37,7	330	15,0	-127	-39,2	-28	-43,9	-19	-14,7	-164	-33,2
Vestlandet	762	26,7	81	39,5	222	72,3	1065	31,7	391	22,7	60	31,9	204	69,9	655	29,8	-371	-48,7	-31	-25,9	-18	-8,1	-410	-38,5
Rest-Norge	2089	73,3	124	60,5	85	27,7	2298	68,3	1328	77,3	128	68,1	88	30,1	1544	70,2	-761	-36,4	4	3,2	3	3,5	-754	-32,8
Totalt	2851		205		307		3363		1719		188		292		2199		-1132	-39,7	-27	-8,3	-15	-4,9	-1164	-34,6

Kilde: Budsjettnemnda for fiskerieringen.

Tabell 2.2. Samlet motorkraft (HK) fordelt på fylke i perioden 1971-2002

	1971		1975		1980		1985		1990		1995		2000		2002	
	HK	%	HK	%	HK	%	HK	%	HK	%	HK	%	HK	%	HK	%
Møre og Romsdal	265864	23,0	311108	23,1	304492	20,1	323515	20,9	353262	23,0	338346	21,6	408421	22,7	423268	23,0
Sogn og Fjordane	49688	4,3	60562	4,5	84059	5,6	88971	5,7	80718	5,2	80537	5,1	88826	4,9	81821	4,5
Hordaland	128295	11,1	153487	11,4	153826	10,2	137835	8,9	139109	9,0	146420	9,4	215122	12,0	218686	11,9
Rogaland	102699	8,9	104418	7,7	90943	6,0	88919	5,7	86975	5,7	86552	5,5	103238	5,7	94151	5,1
Vestlandet	546546	47,2	629575	46,7	633320	41,9	639240	41,3	660064	42,9	651855	41,7	815607	45,4	817926	44,5
Rest-Norge	610676	52,8	719063	53,3	878467	58,1	909896	58,7	878985	57,1	912883	58,3	981301	54,6	1019468	55,5
Totalt	1157222		1348638		1511787		1549136		1539049		1564738		1796908		1837394	

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

Fiskere med rettigheter i torskefiske som gjennomførte forlengelse eller fartøybytte i løpet av 1990-tallet fikk uttelling for økt lengdemeter fartøy i forbindelse med kvotetildeling (Aarset og Lorentzen, 1998, Standal og Aarset, 2002). Dette ført til økt størrelse for kystfartøy med rettigheter i torskefisket. Politikken som hadde til hensikt å fornye flåten kom dermed i kollisjonskurs med målsettingen om å få ned kapasiteten. Resultatet ble som Tabell 2.1 og Tabell 2.2 viser, færre fartøy, men mer motorkraft.

Fra 1980 til 1999 har det på landsbasis vært en tredobling av fangstverdien i flåten, fra 3,2 milliarder kr til 9,8 milliarder kr (Tabell 2.3). Den regionale og fylkesmessige fordelingen har likevel vært bemerkelsesverdig stabil. Andel av fangstverdien til fartøyer hjemmehørende på Vestlandet har i denne perioden økt med 2,8 prosentpoeng, fra 48 % til 50,8 %.

Tabell 2.3 Flåtens fangstverdi etter båtens hjemfylke, i mill kr*

	1980		1990		1995		1999		Endring 1980-99
	mill kr	%	mill kr	%	mill kr	%	mill kr	%	
Rogaland	162,7	5,0	198,1	4,0	295	3,6	336,5	3,4	-1,6
Hordaland	284,1	8,7	410,4	8,3	792,1	9,7	1057,2	10,7	2,0
Sogn og Fjordane	230,4	7,1	297,2	6,0	516,9	6,3	796,7	8,1	1,0
Møre og Romsdal	887,6	27,2	1671,7	33,8	2621,8	32,1	2808,9	28,6	1,3
Vestlandet	1564,8	48,0	2577,4	52,2	4225,8	51,8	4999,3	50,8	2,8
Rest-Norge	1695,6	52,0	2362,1	47,8	3934,7	48,2	4837,6	49,2	-2,8
Total	3260,4		4939,5		8160,5		9836,9		

Noter:* Totaltallene kan variere noe mellom tabellene. Det har sammenheng med forekomst av "ufordelt" fangst

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside og Lindkvist (2003).

Også internt på Vestlandet viser tallene kun små bevegelser. Det mest iøynefallende er en tilbakegang av Rogalands andel på 1,6 prosentpoeng, mens flåten i Hordaland har andelsmessig gått mest fram, med 2 prosentpoeng.

Tilbakegangen i Rogaland skyldes sannsynligvis begrensninger for industritrålflåten i Egersund, mens framgangen i Hordaland kan delvis tilskrives oppgangen i de pelagiske fiskeriene, og da spesielt sildefisket i denne perioden.

Antall konsesjoner for ringnot på landsbasis er redusert fra 215 til 94 i løpet av tidsrommet fra 1980 til 2002 (Tabell 2.4). Vestlandet fikk en halvering av antall konsesjoner, mens landet ellers endte opp med en andel som utgjør en tredjedel av det opprinnelige. Resultatet ble at Vestlandet nå har $\frac{3}{4}$ av konsesjonene.

Tabell 2.4. Fylkesvis fordeling av ringnotkonsesjoner i åra 1980-2002

	1980		1985		1990		1995		2000		2002	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Møre og Romsdal	66	30,7	43	30,1	40	38,8	33	32,0	24	24,7	25	26,6
Sogn og Fjordane	12	5,6	7	4,9	6	5,8	6	5,8	6	6,2	4	4,3
Hordaland	48	22,3	36	25,2	27	26,2	36	35,0	40	41,2	37	39,4
Rogaland	8	3,7	6	4,2	5	4,9	3	2,9	2	2,1	2	2,1
Vestlandet	134	62,3	92	64,3	78	75,7	78	75,7	72	74,2	68	72,3
Rest-Norge	81	37,7	51	35,7	25	24,3	25	24,3	25	25,8	26	27,7
Hele landet	215		143		103		103		97		94	

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

I samme periode har det vært en svak økning av antall torskestrålkonsesjoner, fra 64 til 83 (tabell 2.5). Antallet på Vestlandet har variert mellom 25 og 30, og omfatter nå 22 konsesjoner som er litt under tallet fra 1980 (25). Andelene for Vestlandet og landet ellers er henholdsvis 26,5 % mot 73,5 %. Alle konsesjonene på Vestlandet innen torskestrål er for øvrig hjemmehørende i Møre og Romsdal.

Tabell 2.5. Fylkesvis fordeling av torsketrålkonsesjoner i åra 1980-2002

	1980		1985		1990		1995		2000		2002	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Møre og Romsdal	21	32,8	28	26,2	26	21,3	27	23,3	27	26,5	22	26,5
Sogn og Fjordane	3	4,7	2	1,9	2	1,6	1	0,9	0	0,0	0	0,0
Hordaland	1	1,6	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rogaland	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Vestlandet	25	39,1	30	28,0	28	23,0	28	24,1	27	26,5	22	26,5
Rest-Norge	39	60,9	77	72,0	94	77,0	88	75,9	75	73,5	61	73,5
Hele landet	64		107		122		116		102		83	

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

Fra 1990 til 2000 har antallet helårsfiskere blitt redusert med nesten en tredjedel. Også her har tilbakegangen vært større i landet ellers (32,3 %) enn på Vestlandet (27,3 %) (Tabell 2.6). Dette gir samlet en framgang i den relative andelen av fiskere fra Vestlandet på 1,7 prosentpoeng i forhold til landet ellers. Sammenlignet med tallene i Tabell 2.3 over fangsverdi, er dette påfallende. De viste en tilbakegang i fangstverdien fra 1990 til 1999 for fartøyene fra Vestlandet (1,4 prosentpoeng). På 1990-tallet opplever Vestlandet altså en relativ tilbakegang i fangstverdien og en relativ økning i antall fiskere, sammenlignet med landet ellers. Hordaland-flåten opplever en relativ økning i fangstverdi på 2,5 prosentpoeng fra 1990 til 1999.

Tabell 2.6 Antall helårsfiskere 1990 og 2000, fordelt på region

	1990		2000		Endring 1990-2000	
	N	%	N	%	Antall fiskere (%)	Endring i % total
Rogaland	791	3,9	561	3,9	-29,1	0,1
Hordaland	1133	5,5	1026	7,2	-9,4	1,7
Sogn og Fjordane	1255	6,1	924	6,5	-26,4	0,4
Møre og Romsdal	4971	24,3	3410	23,9	-31,4	-0,4
Vestlandet	8150	39,8	5921	41,5	-27,3	1,7
Rest-Norge	12325	60,2	8338	58,5	-32,3	-1,7
I alt	20475		14259		-30,4	

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

Utfordringer for flåten på Vestlandet

Fartøykvoteordninger er nå innført for store deler av flåten. Dette er ordninger som bidrar til å harmonisere fangstbildet over året. Gruppekvoter finnes ennå for visse fiskerier og det åpner for kappfiske og andre fangstformer som er lite tilpasset de behovene industrien har. Utviklingen har også ført til at større og mer bedriftsøkonomisk lønnsomme båter får fortsette.

En markedstilpasset overgang av kvoter mellom redskapstyper kan ytterligere bedre fleksibiliteten i fangsten over året. Markedet kan ha preferanser for hvordan fisken er fisket, men slik situasjonen er nå, setter reguleringer visse begrensninger på optimale bedriftsøkonomiske tilpasninger. Flåten er mobil i forhold til uttak og en pågående politisk prosess som kan ende ut i regionalisering av kvoter kan være uheldig for fiskeflåten på Vestlandet. Opp mot slike behov er interesser som vektlegger lokal forankring i uttak av ressurser.

Havbruk: Laks og ørret

I 2001 ble det slaktet i overkant av 500 000 tonn laks og ørret i norsk havbruksnæring, med en 51 – 49 % fordeling mellom Vestlandet og landet

ellers. Vestlandet har hatt en relativ tilbakegang på 15 prosentpoeng i andel slaktet volum fra 1981 til 2001. Tilbakegangen fordeler seg ganske ulikt på de forskjellige fylkene i landsdelen. Rogaland har relativt sett hatt en svak tilbakegang i perioden med 1,6 prosentpoeng, mens tilbakegangen har vært langt sterkere i Hordaland (6,4 prosentpoeng) og Møre og Romsdal (8,9 prosentpoeng). I Sogn og Fjordane har det vært en relativ framgang med 2 prosentpoeng. Den relative tilbakegangen i fylker som Møre og Romsdal og Hordaland kan forklares blant annet ved at disse var tidlig ute med en sterk oppbygging av produksjonskapasiteten. Næringen i disse fylkene opplevde dermed sterkere "vekstmerter" enn næringen i de andre fylkene. I Hordaland er nå tilgangen på gode lokaliteter (med dagens teknologi og regulering) en reell begrensning for videre produksjonsvekst. Liknende forhold gjør seg gjeldende for Møre og Romsdal, noe som kom til uttrykk i arbeidet med smittebegrensende tiltak etter de store sykdomsårene på slutten av 1980-tallet. Delvis selvpålagte smittesoneordninger begrenset tilgangen på areal til nyetableringer. Næringen ble bygget noe mer forsiktig opp i Sogn og Fjordane, og her har produksjonen ligget på om lag 10 % av den totale produksjonsmengden for næringen på landsbasis de siste 20 år.

Tabell 2.7 Den regionale fordelingen av produsert kvantum oppdrettsfisk (laks og ørret)***

	1981		1985		1990		1995		2000		2001	
	Tonn	%	tonn	%	Tonn	%	Tonn	%	tonn	%	Tonn	%
Rogaland	1029	7,9	1818	5,3	11647	7,8	15410	5,6	27025	5,5	31880	6,3
Hordaland	3408	26,1	8956	25,9	30483	20,4	66161	24,0	102036	20,9	100584	19,7
Sogn og Fjordane	1166	8,9	4192	12,1	17101	11,4	29474	10,7	51264	10,5	55773	10,9
Møre og Romsdal	3028	23,2	6042	17,5	24361	16,3	46811	16,9	68356	14,0	72768	14,3
Vestlandet	8631	66,2	21008	60,7	83592	55,8	157856	57,1	248681	50,9	261005	51,2
Rest-Norge	4411	33,8	13607	39,3	66196	44,2	118368	42,9	240159	49,1	248460	48,8
Total	13042		34615		149788		276224		488840		509465	

Noter: * Produsert kvantum er her synonymt med slaktet kvantum.

** Tallene kan avvike noe fra andre oversikter pga ufordelt kvantum og avrundinger.

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

Tallene i tabell 2.7 har sammenheng med fordelingen av førstehåndsverdien av oppdrettet laks og ørret, noe som presenteres i tabell 2.8. Vestlandet har i år 200 en andel på 51,9 %. Nedgangen i den samlede førstehåndsverdien fra 2000 til 2001 skyldes ikke nedgang i produsert kvantum, men vanskeligere markedsforhold. Først i begynnelsen av 2004 ser situasjonen i markedet noe lysere ut.

Tabell 2.8. Regionale fordeling av førstehåndsverdien av oppdrettet laks og ørret, 2001, og antall matfisk- og settefiskkonsesjoner pr 31/12 2000

	Mill NOK	%	Matfisk		Settefisk	
			N	%	N	%
Rogaland	617,9	6,8	54	6,3	27	8,7
Hordaland	1829,2	20,1	139	16,3	74	23,9
Sogn og Fjordane	926,4	10,2	73	8,5	32	10,3
Møre og Romsdal	1362,1	14,9	95	11,1	47	15,2
Vestlandet	4735,6	51,9	361	42,3	180	58,1
Rest-Norge	4385,6	48,1	493	57,7	130	41,9
Total 2001	9121,2		854		310	
Total 2000	12079		-		-	
Total 1999	10373,8		-		-	
Total 1995	6472,2		-		-	

Kilde: FHL Havbruks og SSBs hjemmesider.

Vestlandet har godt under 50 % av antall matfiskkonsesjoner for laks og ørret. At denne regionen likevel har over halvparten av produksjonen reflekterer at anleggene er jevnt over større og har bedre kapasitetsutnyttelse enn i andre deler av landet. Det igjen skyldes at det har vært produksjon her en tid. Dermed har det vært bedre tid til å utvikle anlegg og gjort nye investeringer.

Fordelingen av settefiskkonsesjoner ser derimot litt annerledes ut. Av disse er 58 % lokalisert til Vestlandet, og hvorav hele 24 % til Hordaland. Minst tre årsaker forklarer dette lokaliseringsmønsteret. For det første har Vestlandet tilgang til gode ferskvannsressurser. Gode sjøvannlokaliteter for matfisk er ofte et godt stykke ut i skjærgården, i områder med gode strøm og vannutskiftingsforhold. Dette er også normalt sett områder med liten kapasitet for magasinering av vann og mangel på gode elver (jfr. store deler av kysten fra Trøndelag og nordover). For det andre fantes det i en rekke elver på Vestlandet aktive "elveeierlag" som oppdrettet smolt og yngel for utsetting. Denne kompetansen ble anvendelig for settefisknæringen da den utviklet seg. For det tredje hadde regionen en nærhet til lakseoppdrettsnæringen da den startet. Det gjorde at mange tidlig så alternativ anvendelse av elv (ferskvannsressurser) og kunnskap om settefisk. Etter "avreguleringen" av settefiskproduksjonen i 1986 falt prisene på smolt til et nivå som gjorde det vanskeligere å komme inn i denne delen av næringen, og de etablerte fikk konsolidere sin posisjon.

Antall ansatte i oppdrettsnæringen økte i perioden 1986 til 1990, men har gått tilbake siden (Tabell 2.9). "I toppunktet" 1990 var det 4504 hel- og deltidsansatte i næringen. Mens fordelingen mellom Vestlandet og landet ellers var jevn i 1990 (49,5 % vs. 50,5 %) er den for 2001 skjøvet i favør av landet ellers (44,6 % vs. 55,4 %). Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane har opplevd den største relative tilbakegangen i sysselsettingen på 1990-tallet med

henholdsvis 4 og 2,5 prosentpoeng. Rogaland har vært på det jevne (tilbake 0,6 prosentpoeng) mens Hordaland har hatt en økning i antall sysselsatte og en økning relativt med 2,1 prosentpoeng. Dette utviklingsforløpet har delvis sammenheng med at fylket har en del administrative stillinger knyttet til hovedkontor og andre fellesfunksjoner i næringen. Dette representerer relativt stabile arbeidsplasser.

Tabell 2.9 Den regionale fordelingen av sysselsettingen i oppdrettsnæringen 2001 (både heltids- og deltidsansatte)

	1986		1990		1996		2001	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Rogaland	180	5,1	301	6,7	273	6,4	264	6,1
Hordaland	698	19,8	812	18,0	844	19,8	875	20,1
Sogn og Fjordane	442	12,5	460	10,2	403	9,4	336	7,7
Møre og Romsdal	481	13,6	658	14,6	675	15,8	463	10,6
Vestlandet	1801	51,1	2231	49,5	2195	51,5	1938	44,6
Rest-Norge	1723	48,9	2273	50,5	2070	48,5	2412	55,4
Total	3524		4504		4265		4350	

Kilde: Fiskeridirektoratets og SSBs hjemmeside.

Havbruk: Nye arter

Målt etter antall konsesjoner har det vært en rivende utvikling i oppdrett av såkalte marine arter de siste årene. Bare fra 1999 til 2001 økte totalantallet konsesjoner fra 519 til 595 (Tabell 2.10). I 1999 var denne fordelingen nokså jevn mellom Vestlandet og landet ellers med 48 % mot 52 %. I 2001 er fordelingen forflyttet i favør av landet ellers med en ny fordeling på 44,5 % mot 55,5 % samlet for landet ellers. Disse tallene sier mer om interessen for oppdrett av fisk og skalldyr enn faktisk produksjon. For enkelte fylker og enkelte organismer går tallene tilbake fra 1999 til 2001. Lokalt er det en knapp og derfor ettertraktet ressurs. Myndighetene har i økende grad benyttet seg av adgangen til å trekke ubenyttede konsesjoner tilbake for å hindre at det blir søkt om løyve av andre årsaker enn å starte opp med næringsvirksomhet på den arten det er søkt om tillatelse for.

Tabell 2.10 Antall konsesjoner i drift for oppdrett av marine arter, 1999 og 2001

	1999						2001					
	I alt		Fisk		Skjell og skalldyr		I alt		Fisk		Skjell og skalldyr	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Rogaland	49	9,4	26	13,1	23	7,2	59	9,9	24	10,0	35	9,9
Hordaland	91	17,5	50	25,1	41	12,8	92	15,5	45	18,8	47	13,2
Sogn og Fjordane	70	13,5	22	11,1	48	15,0	65	10,9	24	10,0	41	11,5
Møre og Romsdal	40	7,7	18	9,0	22	6,9	49	8,2	31	12,9	18	5,1
Vestlandet	250	48,2	116	58,3	134	41,9	265	44,5	124	51,7	141	39,7
Rest-Norge	269	51,8	83	41,7	186	58,1	330	55,5	116	48,3	214	60,3
Total	519		199		320		595		240		355	

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

Salgsverdien for oppdrettede marine arter (hovedsakelig blåskjell, torsk og kveite selv om det er gitt konsesjon for en rekke andre arter) økte på landsbasis fra 71,9 millioner kroner i 1999 til 80,3 millioner kr i 2001 (Tabell 2.11). Med andre ord en forsvinnende liten aktivitet som næring betraktet og sett i forhold til antallet konsesjoner. I 1999 var fordelingen mellom Vestlandet og landet ellers nokså jevn, med 52,7 % mot 47,3 %, i favør av Vestlandet. I 2001 var dette forholdet snudd rundt, med en fordeling 39 % mot 61 % i favør av landet ellers. Dette skyldes nok i første rekke to forhold. En rekke av skjelloppdretterne på Vestlandet hadde vært tilknyttet Norshell-systemet, og fikk problemer når dette foretaket gikk konkurs. Skjelloppdretterne i andre deler av landet kom noe senere på banen, og ble dermed ikke på samme måte rammet. Uttaket av oppdrettet fisk er nokså stabil på Vestlandet i perioden, men fordi det selges noen partier oppdrettstorsk fra selskap i Nord-Norge slår dette ut i favør av landet ellers med hensyn til det totale omfanget av oppdrett fordelt på landsdeler.

2.4 Status og utfordringer for fiskerinæringen

Oppdrett på landsbasis har ennå et betydelig vekstpotensial, kanskje så mye som 10 % i året. I tillegg ligger det et potensial også å dreie produksjonen fra primært hel fisk til halvfabrikata. Så langt har det vært en del proteksjonistiske som teknologiske begrensninger. Hel fisk har lettest tilgang til EU fordi den inngår som råstoff i foredlingsindustrien. Det har også ligget en begrensning i at det har vært nødvendig med en viss mørning av fisken for å kunne ta ut tykkfiskbeinene. Mørningen har det vært akseptabelt å ta om bord i forbindelse med transporten til markedet. Nå finnes imidlertid løsninger på hvordan dette kan løses kort tid etter slakt.

For at vekstpotensialet skal utløses forutsettes det også at man er i stand til å utvikle nye fôrtyper basert på nytt råstoff. Også dette betraktes som løsbart. Arealer egnet for oppdrett er det rikelig av i Norge, men en rekke områder er båndlagt av hensyn til verneinteresser. Det at lus og rømming har mindre omfang, er en viktig utvikling sett i forhold til vassdragsvernsinteresser.

Chile er den dominerende konkurrenten. Det eksisterer en viss teigdeling mellom Norge og Chile, med USA som det store markedet for chilenske produsenter, og Europa som det tilsvarende markedet for de norske. Landene oppdretter omtrent like mye laks og ørret. Chile vil ikke bli en stor konkurrent i Europa på hel fisk, heller ikke på halvfabrikata. Imidlertid vil Chile lett kunne hevde seg i markedet for frosne produkter i EU, men hittil har etterspørselen vært relativ beskjeden. Også på produkter med høy bearbeidingsgrad vil produsenter fra Chile kunne konkurrere.

I den videre vekst for næringen er det viktig å unngå proteksjonistiske handelstiltak fra EU. Dette er et stadig tilbakevendende problem, delvis som en følge av de problemene som skotsk oppdrettsnæring sliter med.

Tabell 2.11 Geografiske fordeling av oppdrett av marine arter ordnet etter salgsværdi, i mill kr, 1999 og 2001

	1999						2001					
	I alt		Fisk		Skjell og skalldyr		I alt		Fisk		Skjell og skalldyr	
	mill kr	%	mill kr	%	mill kr	%	mill kr	%	mill kr	%	mill kr	%
Rogaland	0,5	0,7	0,3	0,5	0,2	1,4	1,6	2,0	0,4	0,6	1,2	13,0
Hordaland	10,2	14,2	4,7	8,2	5,5	37,7	10,7	13,3	10,3	14,4	0,4	4,3
Sogn og Fjordane	3	4,2	1,7	3,0	1,3	8,9	1,7	2,1	1,4	2,0	0,3	3,3
Møre og Romsdal	24,2	33,7	24,1	42,1	0,1	0,7	17,3	21,5	17,3	24,3	0	0,0
Vestlandet	37,9	52,7	30,8	53,8	7,1	48,6	31,3	39,0	29,4	41,2	1,9	20,7
Rest-Norge	34	47,3	26,5	46,2	7,5	51,4	49	61,0	41,9	58,8	7,3	79,3
Total	71,9		57,3		14,6		80,3		71,3		9,2	

Kilde: Fiskeridirektoratets hjemmeside.

Industri

Innledningsvis presenteres noen tall som angir sektorens sysselsettingsmessige betydning. Deretter drøftes de enkelte delene av industrien med de spesielle utfordringene de står overfor.

Antall sysselsatte i norsk fiskeindustri er i tilbakegang, og er redusert fra 15 533 personer i 1980 til 11991 i 2001 (Tabell 2.12). Riktignok var tallet helt nede i 10582 i 1990 og oppe på 12140 i 1994, likevel er det nå vesentlig færre enn for 20 år siden. Tradisjonelt (i etterkrigstiden) har fiskeindustrien vært tyngst representert i Nord-Norge, og i 1980 var fordelingen mellom Vestlandet og landet ellers 35 % mot 65 %. Gruppert etter Sør-Norge inkludert Trøndelag mot Nord Norge, blir forholdstallet 46 % mot 54 %, hvilket reflekterer at også Trøndelagsfylkene har hatt en vesentlig fiskeindustri. Nedgangen i antall sysselsatte på Vestlandet i hele perioden har kun vært 207 mot 3335 i Norge ellers. Fordelingen av sysselsatte viste at Vestlandet relativt sett har forbedret sin posisjon. Dette året har landsdelen nådd så mye som 44 % av totalen.

Tabell 2.12 Antall sysselsatte i norsk fiskeindustri 1980-2001 fordelt på region

	1980		1985		1990		1994		2001		Endring 1980- 2001
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Rogaland	1258	8,1	869	6,1	709	6,7	680	5,6	789	6,6	-469
Hordaland	1103	7,1	983	6,9	952	9,0	995	8,2	1216	10,1	113
Sogn og Fjordane	932	6,0	983	6,9	1238	11,7	1299	10,7	1038	8,7	106
Møre og Romsdal	2190	14,1	1995	14,0	1661	15,7	2295	18,9	2233	18,6	43
Vestlandet	5483	35,3	4830	33,9	4560	43,1	5269	43,4	5276	44,0	-207
Rest-Norge	10050	64,7	9421	66,1	6022	56,9	6871	56,6	6715	56,0	-3335
<i>Sør-Norge</i>	7083	45,6	6299	44,2	5905	55,8	6556	54,0	7182	59,9	99
<i>Nord-Norge</i>	8450	54,4	7952	55,8	4677	44,2	5584	46,0	4809	40,1	-3641
											0
Totalt	15533		14251		10582		12140		11991		-3542

Kilde: Jakobsen og Fløysand (1998) og Ørbeck ((2002).

Pelagisk fisk

Konsumproduksjon av pelagisk fisk økte kraftig på 1990-tallet. Sild som tidligere gikk til mel og oljeproduksjon går nå nesten utelukkende til konsumproduksjon. I vekstperioden på 1990-tallet fikk den norske industrien betydelige landinger fra fartøy tilhørende Skottland, Shetland og Irland. Disse landene har etter hvert bygget opp betydelig egen produksjonskapasitet.

Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal er de viktige fylkene innen denne delen av næringen. Det er også sesongbasert produksjon i Bodø og Lofoten/Lødingen. "Total Available Catch" (TAC) er blitt mer stabil, og dermed er det overkapasitet i denne industrien.

Produktene fra den norske fiskeindustrien er stort sett halvfabrikata av sild og makrell. Norge har ulike konkurranseforhold i forhold til EU. Ulik praktisering av vanttrett er sentralt her. Norge opererer med 2 % mens EU benytter 10 %, hvilket betyr at leveranser i EU får 8 % bedre pris enn norske leverandører. Dessuten har EU et dårligere kontrollsystem på dette feltet. Koordinering av kontrollsystemer mellom Norge og EU for konsumindustrien er med andre ord viktig.

Det er for tiden store tap i industrien i Norge, og lønnsomheten er dårlig. Næringen har oppfordret myndighetene til å foreta reguleringer som innføring av konsesjoner for å begrense nyetableringer. Mye gjenstår imidlertid før en slik avtale eventuelt kan komme på plass.

Hvitfisk

Hvitfiskindustrien står sterkest nordpå, selv om det også finnes anlegg på Vestlandet. Blant annet finnes det to-tre bedrifter i Måløy. Denne sektoren har

en større bearbeidingsgrad hvor produktene blir ferdig bearbeidet i Norge. Denne industrien er derfor mer interessant i sysselsettingsmessig sammenheng, enn de som har produksjonen lagt til utlandet.

Forskjellige forhold har gjort at denne sektoren har møtt økt konkurranse de senere årene. Blant annet har ny fryseinfrastruktur (oppbygging av frysehoteller på kysten og større innfrysingskapasitet om bord i fartøyene) gjort at hvitfisk nokså rimelig kan skipes til lavkostland (Kina) for produksjon, og så transporteres tilbake til våre markeder og utkonkurrere produkter produsert i Norge. Forslag som diskuteres er innføring av trekk eller tillegg i kvoter avhengig av om fiskere leverer til industri eller til transittlagre.

Det er en betydelig satsing på ferskfisk, og det er stor og voksende etterspørsel etter denne type produkter på internasjonale markeder. Nisjeprodukter, merkevarebygging, ”norsk kvalitet”, miljø, og ressursforvaltning er viktige stikkord for å oppnå økt konkurranse. Det er viktig at fersk fisk ikke bare leveres i Lofot-sesongen. For å få dette til må en oppnå en annen relasjon mellom flåte og industri, slik at fisket blir spredd over året. Dette kan innebære behov for reguleringsmessige omlegginger i næringen.

Klippfisk/saltfisk

Klippfiskindustrien står tradisjonelt spesielt sterkt på NordVestlandet, spesielt i Måløy og Kristiansund, men Ålesund har kommet sterkt de siste tiårene. Mange klippfiskbedrifter kjøper saltfisk nordfra og foredler denne videre til klippfisk. Noen produserer både saltfisk og den videreforedlete klippfisken selv. Portugal er et viktig markedsland for klippfisken. Nå har imidlertid Portugal begynt å kjøpe saltfisk direkte fra produsentene og produsere klippfisken selv. Skal

norske produsenter klare å møte en slik konkurranse må det satses på norsk kvalitet og sporbarhet av produktene.

Mel og olje

Mel- og oljeproduksjonen er en typisk prosessindustri. Det var en betydelig restrukturering i denne industrien på 1970-tallet. Silden forsvant og lodden ble det viktigste råstoffet. Lodden har i motsetning til silden kort generasjonstid og kan forekomme i store mengder i korte perioder for deretter mer eller mindre å forsvinne. Uforutsigbarheten i loddeforekomstene gjorde situasjonen usikker for flere bruk. De siste årene har kolmulen vært viktig for denne industrien, men denne ressursen fiskes nå hardt og ganske ukontrollert i internasjonalt farvann, med usikre konsekvenser. En eventuell for hard beskatning og behovet for reguleringer, gjør fremtiden for dette fisket mer usikkert.

Det finnes ennå mel- og oljeproduksjon i Bodø, muligens også i Finnmark, men for øvrig er den viktigste produksjonen på strekningen Egersund-Møre, der produsentene har hatt noen brukbare år i det siste. Ytterligere kapasitetsreduksjon er imidlertid nødvendig. Oppdrettsnæringen er et stort og sannsynligvis voksende marked for mel- og oljeindustrien.

Lakseslakteri

Lakseslakteriene har ingen tydelig regional dimensjon, de finnes over hele landet ofte som en integrert del av oppdrettsvirksomheten. Slakteriene er etter hvert blitt mer sentralisert, fordi de store selskapene har valgt å samle denne virksomheten i et eller et fåtall anlegg.

I fremtiden vil det sannsynligvis gå mot ennå færre slakterier. Det er lite verdiskaping i lakseslakteriene fordi produktene har lav bearbeidingsgrad (jfr.

ovenfor i oppdrettskapittelet om filetering i Norge). På denne måten vil en egen bearbeidingsindustri kunne produsere halvfabrikata til den europeiske røykeindustrien. Videre er bearbeiding av biprodukter foreløpig en lite utnyttet mulighet.

Samlet bilde

I 2001 var det totalt 10271 sysselsatt i fiskeri- og havbruksnæringen på Vestlandet (Tabell 2.13). Dette var 40 % av den totale mengden sysselsatte i denne næringen i landet (25539 sysselsatte). På Vestlandet er Møre og Romsdal det fylket med flest sysselsatte i næringen (16,8 %). Deretter følger Hordaland (10,4 %), Sogn og Fjordane (7,5 %) og Rogaland (5,5 %). Møre og Romsdal er også det fylket som er mest fiskeriavhengig målt etter antall sysselsatte i fiskerinæringen som andel av det totale antallet sysselsatte i fylket (4,1 %). Her kommer Sogn og Fjordane som en god nummer to med 4 %.

Tabell 2.13 Den regionale fordelingen av sysselsettingen i fiskeri- og havbruksnæringen i 2001

	Antall	%	% av totalt sysselsatte i området
Rogaland	1412	5,5	0,8
Hordaland	2660	10,4	1,3
Sogn og Fjordane	1906	7,5	4,0
Møre og Romsdal	4293	16,8	4,1
Vestlandet	10271	40,2	
Rest-Norge	15268	59,8	
Landet	25539		1,2

Kilde: Ørbeck (2002).

2.5 Viktige miljøer og foretak

I det følgende vil vi kort presentere sentrale fiskerikommuner og regioner/miljø på Vestlandet. Videre vil Bergen som et regionsenter og et nasjonalt

fiskerisenter med også en internasjonal posisjon gis en kort presentasjon. Til slutt listes de 15 største fiskeri- og havbruksforetakene på Vestlandet opp.

Fiskerikommuner og -miljøer

Arbeidsplasser relatert til fiskerinæringen er viktige i en rekke kommuner på Vestlandet (2.14). Totalt er det 20 kommuner som har minst 10 % av arbeidsplassene innenfor fiske, oppdrett og fiskerindustri.

Tabell 2.14 Kommuner hvor minst 10 % av arbeidsplassene er innenfor fiske, oppdrett og fiskeindustri, rangert, tall for 2001 i parentes

1412 Solund (29,1)	1515 Herøy (20,1)	1265 Fedje (15,6)	1144 Kvitsøy (13,3)
1151 Utsira (25,0)	1438 Bremanger (18,3)	1245 Sund (15,4)	1219 Bømlo (11,4)
1439 Vågsøy (24,2)	1532 Giske (17,9)	1573 Smøla (15,0)	1571 Halså (10,9)
1545 Midsund (21,2)	1244 Austevoll (17,4)	1411 Gulen (13,9)	1428 Askvoll (10,5)
1145 Bokn (20,1)	1554 Averøy (15,8)	1133 Hjelmeland (13,7)	1441 Selje (10,0)

Senter havbruk: Austevoll

- Mange konsesjoner
- Flere store selskap
- Forskning på nye arter (Havforskningsinstituttets akvakulturstasjon)
- Flere underleverandører
- Var tidlig ute, har lange tradisjoner og god kompetanse

Senter fiskeindustri: Vågsøy

- En rekke store og små bedrifter
- Selskapene har et globalt nedslagsfelt
- Variert produktspekter

- Betydelig markedskompetanse

Komplett miljø: Ålesundregionen

- Et stort havfiskemiljø, blant annet med alle torsketrålkonsesjonene på Vestlandet
- Lange tradisjoner innenfor havfiske
- En stor og variert fiskeindustri
- Betydelig markedskompetanse
- Flere underleverandører (skipsverft, utstysproducenter mm.)
- Et investor- og finansieringsmiljø

Konsentrasjon av institusjoner: Bergen

- Flere offentlige institusjoner innenfor fiskeri og havbrukssektoren er lokalisert til Bergen.
- Viktigst er Fiskeridirektoratet, som er en statlig institusjon som skal kontrollere og overvåke aktiviteten i fiskerinæringen. Her er det ca. 230 ansatte.
- Havforskningsinstituttet, som er et offentlig senter for fiskeriforskning og ressurs-overvåkning har ca. 370 ansatte i Bergen.

- Det nyopprettede Mattilsynet, har en rekke oppgaver som har innvirkning på fiskeri- og havbruksnæringen, har lagt sitt Kompetansesenter for sjømat til Bergen.
- Nasjonalt institutt for ernærings- og sjømatforskning (NIFES), tidligere Ernærings-instituttet. Instituttet har om lag 40 forskere og litt over 50 teknikere.
- Flere forskningsinstitusjoner, som driver med fiskerirelatert forskning er lokalisert i Bergen; Universitetet i Bergen har omfattende kompetanse innenfor fiskeribiologi og miljøovervåkning, i tillegg er det fiskerirelaterte forskningsaktiviteter både ved Høyteknologisenteret og ved Norges Handelshøyskole.
- Norges Sildesalgslag, som administrerer all førstehåndsomsetning (fra fisker til oppkjøper) av små bunnfisk og pelagisk fisk, er lokalisert til Bergen.
- Flere bransjeorganisasjoner innenfor fiskeri og havbruksnæringen har hovedkontor eller regionskontor i Bergen.

Viktige fiskeriforetak på Vestlandet

Mange av landets største fiskeriforetak har tilhold på Vestlandet. Tabell 2.15 lister opp de største.

Tabell 2.15. De 15 største fiskeriforetakene på Vestlandet, målt etter omsetning i 2002

Nr.	Navn	Fylke hvor HK er lokalisert	omsetning i 2002	omsetning i 2001	antall ansatte
1	Pan Fish ASA	Møre og Romsdal	4595400	5592400	2300
2	Lerøy Seafood Group	Hordaland	2555606	2530457	314
3	Domstein ASA	Sogn og Fjordane	2073144	2662000	705
4	Marine Harvest Norway AS	Hordaland	1562000	1700000	835
5	Austevoll Havfiske AS	Hordaland	1200000	1179075	*
6	Norsildmel	Hordaland	1085651	1163263	11
7	West Fish Aarsæther AS	Møre og Romsdal	900624	1259000	600
8	Westcoast AS	Hordaland	897000	902000	5
9	Silfas AS	Hordaland	718174	503673	124
10	Jangaard Export AS	Møre og Romsdal	650000	524000	77
11	Coast Seafood AS	Sogn og Fjordane	630300	692000	*
12	Fjordlaks AS	Møre og Romsdal	604576	552090	165
13	Aalesundfisk AS	Møre og Romsdal	600000	650000	*
14	Sjøvik-konsernet	Møre og Romsdal	585531	733120	230
15	Møre Codfish Company AS	Møre og Romsdal	544893	635708	20

Kilde: Norsk Fiskerinæring (2003). HK=hovedkontor

2.6 Oppsummering

I størrelsesorden 95 % av all norsk fisk eksporteres og dermed er norsk fiskerinæring svært avhengig av forhold i andre land. Enkelte betingelser kan påvirkes gjennom forskjellige avtaler, i andre sammenhenger er norske aktører nokså prisgitt forhold de ikke har innflytelse over utover individuelle og personlige relasjoner til handelspartnere.

Tabell 2.16 gir en summarisk presentasjon av noen mulige og noen reelle prosesser innen marked, regulering og innovativ virksomhet som har innflytelse på utviklingen innenfor flåte, industri eller havbruk, eller på hele næringen samlet. Når det gjelder en mer inngående drøfting av tiltak for å styrke samarbeidet og innovasjonsaktiviteten i regionen viser vi til Jakobsen og Aarset (2002).

På lang sikt vil fiskeressursene være maksimalt utnyttet, men økt verdiskaping i næringen vil være avhengig av å øke bearbeidingsgraden og utnytte mer av fisken. Derfor vil forskning på foredling og biprodukter være viktig. Større del av produksjonen vil være fersk, men dette forutsetter en annen kommunikasjon mellom sjø og land.

Vi har begrensninger i å utnytte markeder, i første rekke på grunn av markedsadgangen til EU, og at laks, sild og makrell er utenfor EØS-avtalen. Det forventes en betydelig vekst i etterspørselen etter fisk i Øst-Europa. Globale utfordringer fordrer nye strategier og samarbeidsformer. Økt verdiskaping i næringen vil i årene framover være betydelig avhengig av å øke bearbeidingsgraden og utnytte mer av fisken. En egen bearbeidingsindustri vil kunne produsere halvfabrikata til den europeiske røykeindustrien. Det er imidlertid problemer med toll i EU der sild og laks er utenfor EØS-avtalen.

Tabell 2.16 *Mulige/reelle utviklingstrekk som påvirker aktører innen flåte, industri, eller havbruk, eller hele næringen samlet*

	Status	Marked	Regulering	Innovasjon
Flåte	Nesten halvparten av alle store fartøyer (> 31 m) i Norge hører til i M&R, men H er det fylket som øker mest i antall store fartøyer den senere tiden.	Økt fokus mot ferskfisk og sterkere konkurranse på internasjonale markeder. Dette må gi et større fokus på kvalitet i hele verdikjeden.	Enhetskvoteordningen kan bidra til bedring av fangstgrunnlaget for fartøyer samtidig som det innebærer en reduksjon i kapasitet for havfiskeflåten.	Tabell 2.1. og Tabell 2.2 sier noe om utviklingen i flåten, der antallet fartøyer går ned mens samlet motoreffekt stiger. Denne utviklingen reflekterer økt behov for maskineri om bord (trekkraft, fryseri, produktjonsanlegg, mv) og behov for raskere fartøyer for å komme dit det skal fiskes.
Industri	Sysselsettingen i industrien er relativt stabil, sammenlignet med reduksjonen i landet for øvrig. Nesten halvparten av sysselsatte i industrien er på Vestlandet.	Bedre fryseteknologi og transport av frosne varer gir Kina og andre lavkostland muligheten til å legge et press på deler av norsk fiskeindustri.	Råfiskloven vanskeliggjør en hensiktsmessig tilpasning for fiskeindustrien (fåstsettelse av minstepris, begrensninger på mulighetene for langsiktige kontrakter mellom flåte og industri).	Bedriftene mangler oversikt over forskning med et kommersielt potensial. Bedriftene har i alminnelighet relativt lite samarbeid med kunnskapsinstitusjoner. Disse kontaktene må bedres for å styrke innovasjons- og nyskapsaktiviteten i industrien.
Havbruk	Drøyt halvparten av utslaktet mengde kommer fra anlegg på Vestlandet. Dette er en nedgang sammenlignet med det øvrige Norge, som først og fremst skyldes at Vestlandet var tidlig ute og fikk hånd om en stor andel av den nasjonale produksjonen. Dette jevner seg nå noe ut.	Nye markedsmuligheter i Asia, men disse krever en betydelig bearbeidning.	Den nye flytteforskriften innebærer en langt enklere mulighet til å flytte konsesjoner innenfor Fiskeridirektoratets regioner. Havbeiteoven innebærer prinsipielt en sterk ekspansjon av norsk havbruk, selv om det foreløpig vil ligge sterke begrensninger på denne typen virksomhet.	Innovasjonshyppigheten er størst blant de som driver innenfor oppdrett av nye arter. De innovasjonene man finner innenfor laks og oppdrett er i hovedsak rettet mot produksjonsprosessen. Det bør jobbes mer mot å utvikle mer nisjeorientert produksjon (merkevarer, labels m.m.).
Marin sektor samlet	Vestlandet kan vise fram en sammensatt og variert næring, med mange aktører både innen næringen og ressursforvaltning/forskning som hevder seg både nasjonalt og internasjonalt.	Markedsutfordringene er blant annet knyttet mot, globalisering av fiskeindustrien (Kina og andre lavkostland tar økt andel av foredlingen). Konsentrasjon på kjøpersiden. Valget mellom å satse på nisje versus bulkproduksjon.	Viktig at nye reguleringer i minst mulig grad blir "innovasjonshindringer".	Banker/finansieringsinstitusjoner og Innovasjon Norge er viktigere som eksterne finansieringskilder for bedriftenes innovasjonsarbeid enn private investorer og Norges forskningsråd. Økt kompetanse kan styrke innovasjonsarbeidet. Blant bedriftene vurderes økt markedskompetanse, økt teknologiskompetanse, økt kompetanse om offentlig virkemiddelapparat og økt kompetanse om investor og kapitalmarkedet som viktig for å styrke utviklings- og innovasjonsarbeidet. Mangel på tid og mangel på kapital er i følge bedriftene de viktigste hindringene for økt innovativ virksomhet. I tillegg kommer mangel på kapital og begrenset kontakt mot forskningsmiljøer.

3. PETROLEUMSRELATERTE NÆRINGER PÅ VESTLANDET

Frode Kristiansen og Grete Rusten

3.1 Strukturelle trekk

Regionens ressursnærhet i forhold til petroleumfeltene og ilandføringsanlegg, kompetansemiljøene knyttet til petroleumsteknologi øvrig industristruktur og kunnskapsmiljøer, er faktorer som tilsier at Vestlandet har et komparativt fortrinn. Sektorens andel av den totale verdiskaping i landet var i 2003 i alt på 18,8 av BNP, og eksportverdien var 45,9 mrd kr. (Gode regionaliserte tall finnes ikke). Til sammen utgjør sysselsettingen i Vestlandfylkene i overkant av 75 % av de vel 76 000 som på landsbasis er ansatt i denne næringen fordelt på anlegg, offshore og landbaserte funksjoner.

Offshore-aktiviteten førte til en rekke etableringer av offentlige institusjoner og kommersielle virksomheter, og mange av disse ble lokalisert til Vestlandet. *Oljedirektoratet* ble etablert for å ivareta sikkerhets- og kontrollfunksjoner, og til å styre og forvalte geologisk informasjon på norsk sokkel. *Statoil* ble etablert for å ta vare på statlig direkte forretningsmessig deltakelse i aktivitetene på sokkelen. Begge disse statlige institusjonene ble politisk besluttet etablert i Stavanger, og sammen med de første basene for offshorevirksomheten, ble dette en viktig regionalpolitisk lokalisering for Rogaland. Norsk Hydro, Saga, Aker, Kværner og Norwegian Contractors beholdt derimot sine hovedkontor i Oslo. Seinere ble Etableringsloven nyttet for å forsøke og begrense en ytterligere konsentrasjon av petroleumsvirksomheten langs kysten. Den sterke styringen av underleveranser fra norske bedrifter til sektoren har bidratt til å opprettholde aktiviteten i verftssektoren også utenom Stavanger og Oslo. Mange oljeplattformer, andre installasjoner og forsyningskip har blitt levert av

norske leverandører ulike steder på Vestlandet. Tilsvarende har en rekke tjenesteaktører rundt om i landet hatt petroleumssektoren på sine kundelister.

Investeringer i petroleumsvirksomhet offshore krever blant annet store plattformanlegg. Den etablerte skipsbyggingsvirksomheten i Norge ble snart viktig innenfor oppbyggingen av denne leverandørindustrien, en næring som vokste samtidig som det internasjonale skipsfartsmarkedet var i krise (på 1970-tallet). Spesielt de store verftene var svært viktige for oppbyggingen av en norsk kapasitet for utvikling og bygging av store produksjonsplattformer. Flere av disse verftene var lokalisert til Vestlandet, noe som var viktig for å kunne sette plattformene sammen geografisk nært petroleumfeltene. Det var også teknologisk og økonomisk kompetanse (blant annet innen skipsverftene) som gjorde at verftene på Vestlandet fikk mange viktige oppdrag. På midten av 1980-tallet kom et sterkt prisfall på olje, noe som medførte at næringen måtte fokusere mer på kostnadseffektivisering om den fortsatt skulle være lønnsom. I denne perioden ble skatteleggingen av næringen dempet. Samtidig hadde mange felt nådd sin produksjonstopp, og det var lagt betydelige ressurser i tiltak, både på kostnads- og teknologisiden. På den måten kunne levetiden for det enkelte felt forlenges.

Regimeskiftet i internasjonal handel, både gjennom EØS- og WTO-avtalene, innebar nedbygging av handelsbarrierer og fjerning av preferanser for nasjonale foretak. Den proteksjonistiske politikken som Norge hadde opprinnelig innen petroleumssektoren, måtte legges om for ikke å bli ulovlig. Norske selskaper i petroleumssektoren hadde imidlertid nådd en kompetanse og kapasitet som gjorde at de kunne konkurrere på mer jevnbyrdige vilkår. Samtidig var det flere av disse foretakene som fant veien til nye markeder utenfor landets grenser.

3.2 Ilandføringsanlegg

Olje-og gassutvinningen i norsk sektor førte også til etablering av ilandsføringsanlegg (terminaler) for rørtransport. Kårstø-terminalen i Tysvær i Rogaland har siden 1985 tatt imot gass fra Statfjord-feltet, etterhvert også fra Gullfaks, Snorre og en del mindre felt. Fra 1996 fraksjoneres også gass fra Sleipnerfeltene på Kårstø i Hordaland før den transporteres videre til kontinentet. Sture-terminalen i Øygarden i Hordaland har siden 1988 tatt imot olje fra Oseberg og en del mindre omliggende felt. Kollsnes har fra 1996 fått gassen fra Troll I til utskilling av kondensat, komprimering og eksport. Fra 1996 ble råoljeterminalen på Mongstad i Hordaland, som har vært en tankskipsterminal, også et ilandføringssted for en rørledning av olje fra Troll II. Tjeldbergodden i Møre og Romsdal ble valgt som endepunkt i en gassrørledning fra Heidrunfeltet på Haltenbanken. Etter hvert er det vokst frem et betydelig nettverk av rørledninger på norsk sokkel med en rekke påkoplingsmuligheter for feltinstallasjonene. Det nye i utviklingen er utvikling av rørsystemer og andre logistikksystemer for naturgass.

3.3 Geografisk fordeling av næringen

Rogaland

De største feltutbyggingene har vært ledet fra Stavanger. Til tross for at mange oljefelt ligger nærmere Bergen, er flere av de store driftsfunksjonene lokalisert i Stavanger. Disse er knyttet til felter som Ekofisk, Frigg, Statfjord mfl. Dette er dels historisk betinget siden de sydlige feltene ble funnet og utbygget først, og dels et resultat av politiske beslutninger som at Oljedirektoratet og Statoils hovedkontor skulle legges til Stavanger (beskrevet i avsnitt 3.1). Stavangers oljemiljø består av landaktiviteter, myndigheter, konsulenter og forsknings- og utviklingsvirksomhet. Dette miljøet regnes for å ha topp internasjonal

kompetanse på offshorevirksomhet (Vatne 2003). Geografisk nærhet til felt i drift er av begrenset betydning, og gjelder primært leveranser. Avgjørende for utviklingen av industrielle tyngdepunkt er særlig hvor oljeselskapene etablerer sin første driftsorganisasjon, og hvor velutviklet den lokale leverandørindustri er. Av nyere etableringer er Lyse Gass, som bringer naturgass gjennom rør i Rogaland, mens GasNor distribuerer gass i flytende form (LNG).

Hordaland

I forhold til petroleumsrettede aktiviteter er det naturlig å dele Hordaland i to regioner: Bergens-området (inkludert Nordhordland) og Sunnhordland. Aktiviteten i Bergens-området er dominert av det lokale driftsmarkedet som følge av at Statoil og Hydro har driftsorganisasjoner i byen. Sysselsettingen i oljeselskapene er betydelig i seg selv. Leverandørbedriftene som betjener dette markedet er av sysselsettingsmessig stor betydning målt i antall arbeidsplasser ved at aktiviteter har langsiktig karakter. Driftsaktivitetene koordineres av selskapene på nasjonalt plan, hvor hovedansvaret for visse driftsfunksjoner er lokalisert til Bergen, mens de operative driftsoppgavene i andre sammenhenger trekkes på et felles støtteapparat som ledes fra Stavanger. Hydro derimot leder sine driftsaktiviteter fra Bergen. Næringslivet i Sunnhordland er dominert av aktiviteten til Aker Kværner-konsernet, Aker Stord og Aker Elektro, samt Leirvik Module Technology. Bedriftene er i hovedsak rettet mot fabrikkvirksomhet for det nasjonale utbyggingsmarkedet. En rekke av foretakene er også orientert mot den maritime sektoren. Vi bør også nevne Naturgass Vest som har startet distribusjon av naturgass både i komprimert form (CNG) og flytende (LNG) til flere virksomheter på Vestlandet.

Sogn og Fjordane

I forbindelse med utbygging av Snorre-feltet ble en forsyningsbase etablert i Florø i 1992. Forsyningsbasen betjener også andre felt.

Møre og Romsdal

Ved utbygging av Draugenfeltet på Haltenbanken ble driftorganisasjon og forsyningsbase lokalisert til Kristiansund. Forsyningsbasen i Kristiansund betjener også feltene Heidrun og Njord. I dette fylket finner vi også anleggene på Tjeldbergodden og Aukra orientert mot naturgass.

3.4 Sysselsetting på Vestlandet og nasjonalt

Aktivitetene på norsk sokkel omfatter sysselsetting både til havs og på land, hos oljeselskapene og deres leverandører, samt annen petroleumsrelatert virksomhet. Arbeidsdirektoratet/fylkesarbeidskontorene foretar hvert år en egen datainnsamling¹, med sikte på å tallfeste sysselsetting i bedrifter med tilknytning til oljesektoren. I følge Arbeidsdirektoratet var 76 608 personer i vel 800 bedrifter sysselsatt i petroleumsaktiviteter i Norge i august 2003. Dette tilsvarer ca. 3 % av den totale sysselsetting i Norge. Vel 37 % av de sysselsatte hadde sin arbeidsplass til havs. Omkring 29 % av de sysselsatte arbeider i industri og bygg og anlegg, 21 % arbeider i oljeselskapene og 10 % er tilknyttet ingeniørselskap. De øvrige 40 % finnes innenfor service, boreselskaper, transport, ilandføringsanlegg, forpleining, forskning og opplæring, samt offentlig administrasjon.

¹ Spørreskjema sendes ut til alle bedrifter som man (utfra egen kunnskap om regionalt næringsliv) mener har oljerelatert virksomhet. Dersom bare deler av bedriftens virksomhet er oljerelatert, blir bare den tilhørende anslåtte oljesysselsettingen lagt til grunn.

Næringer som er relatert til utvinning av olje- og gass kan likevel bare i begrenset omfang identifiseres og avgrenses med basis i offisiell næringsstatistikk. Statistisk sentralbyrå presenterer hovedtall for NACE-gruppene 11.1 *Utvinning av olje og naturgass* og 11.2 *Tjenester tilknyttet utvinning av olje og naturgass*, men denne avgrensingen fanger bare opp aktivitet i de mest direkte involverte og dedikerte foretakene, henholdsvis oljeselskap og lete- og produksjonsboring. Virksomhet i foretak med petroleumsrelevante aktiviteter lar seg også vanskelig stedfeste med basis i registerdata. Et vanlig fenomen er at hovedkontor, engineering og konsernledelse er lokalisert i Oslo, mens mer operative avdelinger kan være lokalisert på Vestlandet. For å få et dekkende bilde av virksomhetenes omfang og lokalisering må særskilte undersøkelser foretas. Følgende beskrivelse er basert på tidligere utførte kartlegginger ved SNF. For oppdaterte indikatorer på omfang og fordeling av petroleumsrelatert verdiskaping støtter vi oss til Arbeidsdirektoratets undersøkelser av ”Sysselsetting i petroleumsrettet virksomhet” som er utført årlig siden 1973. Disse undersøkelsene utgjør det beste grunnlaget for både avgrensning og stedfesting av virksomheten, men er begrenset til kun å omfatte sysselsettingstall.

Som tabell 3.1 viser er Rogaland det viktigste oljefylket i landet med 36 734 eller 48 % av nasjonal petroleumsrettet sysselsetting. Hordaland med i alt 15 973 eller 21 % er nest størst, mens 7,3 % av de sysselsatte arbeider i Oslo/Akershus og 5,6 % i Møre og Romsdal. Til sammen utgjør sysselsettingen i Vestlandsfylkene i overkant av 75 % av riket. Sammenlignet mot fylkesvis fordeling 1993, er Vestlandsandelen stabil, men sysselsetting i Møre og Romsdal er økt med 2 500, om lag i samme omfang som sysselsettingen i Rogaland er redusert. Innenfor Hordaland fylke er ca 10 000 personer sysselsatt

i petroleumsrettet virksomhet i Bergensregionen, mens rundt 5 000 er sysselsatt i Sunnhordland.

Tabell 3.1 Sysselsetting ved oljeaktivitetene etter fylke og virksomhetstype, august 2003

	Undersøkelser, boring, produksjon mm.	Baser, transport, forpleining, administrasjon mm.	Bygging og vedlikehold av faste og flyttbare innretninger	Bygging og drift av ilandførings- og foredlingsanlegg	I alt	Andel
Østfold	15	30	158	75	278	0,4 %
Akershus	1709	92	2266	31	4098	5,3 %
Oslo	534	351	623	6	1514	2,0 %
Hedmark					0	0,0 %
Oppland			19	3	22	0,0 %
Buskerud		12	1573	140	1725	2,3 %
Vestfold	10	52	375	235	672	0,9 %
Telemark	17	289	677	848	1831	2,4 %
Aust-Agder	166	776	551		1493	1,9 %
Vest-Agder		260	1055		1315	1,7 %
Rogaland	16864	7667	11412	791	36734	48,0 %
Hordaland	6971	2476	5767	759	15973	20,9 %
Sogn og Fjordane	43	333	428		804	1,0 %
Møre og Romsdal	388	1954	1840	134	4316	5,6 %
Sør-Trøndelag	1496	391	423	142	2452	3,2 %
Nord-Trøndelag	700	78	895	48	1721	2,2 %
Nordland		56	105		161	0,2 %
Troms	267	196	116		579	0,8 %
Finnmark	22	74	11	813	920	1,2 %
Riket	29202	15087	28294	4025	76608	100%

Kilde: Arbeidsdirektoratet, 2003.

3.5 Fremtidsutsikter

Uansett nivå på investeringene vil sammensetningen av etterspørselen være vel så interessant for bedrifter som satser på å leve av *utbyggingsleveranser*. Siden reduksjoner i totalt investeringsvolum i utbygging av nye felt går sammen med andre og enklere utbyggingsløsninger enn før, er følgene en tiltakende overkapasitet innen fabrikkvirksomhet knyttet til store stålarbeider.

Lokaliseringsdebattene i tilknytning til det landbaserte støtteapparatet, operatørens driftsorganisasjoner, herunder baser for oljefeltene, har vært

mange og harde i årenes løp. Driftsorganisasjonene skulle forutsetningsvis fungere som en basisaktivitet som ville tiltrekke seg ny næringsvirksomhet. Hva som ville være bedriftsøkonomisk fornuftig ut fra oljeselskapenes behov, var mindre viktig. Forventningene til nye arbeidsplasser langs kysten etter hvert som oljeaktivitetene beveget seg nordover, har derfor vært høye.

Det er etter hvert blitt klart at geografisk nærhet til felt i drift er vesentlig kun for en begrenset del av driftsorganisasjonenes oppgaver. Samtidig har økt press på kostnader forsterket tendensen i retning av at vesentlige oppgaver i tilknytning til drift av nye felt er blitt lagt til allerede etablerte organisasjoner, både for å utnytte ledig kapasitet og for å høste samordningsgevinster. Det politiske engasjementet er likevel fortsatt stort i de regioner som vil få økt petroleumsvirksomhet utenfor sin kyst, og som på dette grunnlaget ivrer for lokalisering av et landbasert støtteapparat. Nasjonalt har kravet om kostnadseffektivitet overtatt som en fremherskende premiss fremfor hensynet til regional fordeling av aktiviteten.

Det meste av gassen som produseres på norsk sokkel går så langt til eksport til kontinentet og til Storbritannia, mens bare små mengder brukes innenlandsk. På grunn av vanskelig topografi og spredt bosettingsmønster har hensynet til transportkostnadene også medført at bruken stort sett har vært på eller i nærheten av ilandføringsstedene. Den største avtageren hittil er metanolfabrikken på Tjeldbergodden i Møre og Romsdal. Her er også et anlegg som produserer flytende nedkjølt naturgass (LNG), et luftgassanlegg, et biproduksjonsanlegg og noe småskalaindustri. Av anlegg ellers på Vestlandet nevnes ilandføringsterminalen på Kollsnes i Hordaland. Her er det et anlegg for komprimering av gass (CNG) og et LNG-anlegg. Fra Kollsnes transporteres gassen på trailere og på skip til kunder i regionen. I Rogaland er det etablert en rørledning. Det er også etablert et LNG-anlegg på Karmøy i Rogaland.

Vestlandet har etter hvert noe erfaring og næringsmessig forankring innen gassanvendelser. Anvendelsesområder er for eksempel til kraftproduksjon, transportsystemer som ferjer og busser, råstoff til ulike næringer (industrielle prosesser) eller til oppvarming og matlagning for storkjøkken og husholdninger. Ressursnærhet i forhold til petroleumfeltene og ilandføringsanlegg, kompetansemiljøene knyttet til petroleumsteknologi øvrig industristruktur og befolkningsmessige og tyngdepunkt, er faktorer som tilsier at regionen har et komparativt fortrinn.

4. MINERAL-/METALLPRODUKSJON

Grete Rusten

4.1 Strukturelle trekk

Mineral- og metallproduksjon som blant annet dekker den kraftkrevende industrien omfatter på Vestlandet 218 bedrifter og 8282 av de sysselsatte. Vestlandets andel av den samlede sysselsettingen utgjør 37 %. På landsbasis teller næringen 22 209 sysselsatte, hvorav 59 % er foretak med minst 100 ansatte. Bransjens verdiskaping målt i brutto produksjonsverdi var i 2002 på 54 mrd kr på landsbasis, hvorav 40 % er knyttet til bedrifter på Vestlandet. I landet som helhet utgjør denne næringen 9 % av samlet brutto produksjonsverdi for industri- og bergverk. Svært mye, og spesielt de store foretakene er først og fremst orientert mot eksport.

Norske ingeniører var nokså raskt ute med å utvikle anlegg til industriformål. Mot slutten av 1800-tallet hadde Norge fått et komparativt fortrinn gjennom ny teknologi som var basert på utnyttelsen av betydelige vannkraftressurser. Produksjon av elektrisk kraft var en viktig forutsetning for papir og celluloseindustrien, etter hvert også produksjon av kalsiumkarbid, nitrogengjødsel, og aluminium og andre lettmetaller. I perioden fra 1905 til 1929 var den kraftkrevende industrien sammen med skipsfart de to viktigste bærebjelkene i norsk økonomi (Hansen og Selstad, 1999).

Tabell 4.1 Verdiskapingsdata for metall- og mineralproduksjon (inkl. andre transportmidler) for 2002 (Statistisk sentralbyrå, 2004)

Næring	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto Produksjons- verdi	Bearbeidings verdi (markeds- priser)	Brutto- investering
Nasjonale tall						
26/27 Mineraler/metall- produksjon	708	22209	8736	54260	13911	6088
Vestlandet						
26/27 Mineraler/metall- produksjon	218	8282	3468	21580	5825	3699
Rogaland						
26/27 Mineraler/metall- produksjon	68	3048	1285	8407	2405	278
Hordaland						
26/27 Mineraler/metall- produksjon	61	2557	970	4833	1404	777
Sogn og Fjordane						
26/27 Mineraler/metall- produksjon	21	1224	582	4908	1017	204
Møre og Romsdal						
26/27 Mineraler/metall- produksjon	68	1453	631	3432	999	2440

Tabellen omfatter 26 Ikke-metallholdige mineralprodukter, 27 Metaller.

Tabell 4.2 Antall bedrifter og sysselsatte i , Metall- og mineralproduksjon (NACE 26/27) landsbasis 1993-2002 (Statistisk sentralbyrå Statistikkbanken 2004).

År	Bedrifter	Sysselsatte
1993	629	22684
1995	616	23456
1998	736	24641
2000	734	23240
2001	705	22668
2002	708	22209

Tabellen omfatter NACE 26 Ikke-metallholdige mineralprodukter, NACE 27 Metaller.

Tabell 4.3 Antall foretak og sysselsatte innen: Metall- og mineralproduksjon (NACE 26/27) året 2002.

Størrelse	Ingen ansatte	1-19	20-49	50-99	100 <	Sum
<i>Nasjonen</i>						
Foretak	442	455	59	26	49	1031
Sysselsatte	0	2 427	1 776	1 759	17 432	23 394
Sysselsatte %	0	10,4	7,6	7,5	74,5	100
<i>Hvorav Vestlandet</i>						
Foretak	127	151	19	8	10	315
Sysselsatte	0	805	527	567	2 731	4 630
Sysselsatte %	0	17,4	11,4	12,2	59,0	100

Tabell 4.4 Ensidige industrikommuner i Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland (Statistisk sentralbyrå Standard for kommuneklassifisering).

Ensidige industrikommuner
1101 Eigersund
1135 Sauda
1224 Kvinnherad
1228 Odda
1238 Kvam
1416 Høyanger
1424 Årdal
1563 Sunndal
1438 Bremanger

I symbiosen mellom kraftkrevende storindustri og kraftproduksjon hadde utenlandsk kapital og ekspertise en sentral rolle (Hodne og Grytten, 2002). En av de viktigste hendelsene i Norges vannkraftshistorie ble etableringen av Norsk Hydro i 1906 for fabrikasjon av kvelstoffgjødsel, men senere metaller, etter initiativ fra Sam Eyde. Vi bør også nevne etableringen av Elektrokjemisk (senere Elkem). Disse to selskapene og flere andre større industrietableringer rundt 1906-20 var basert på betydelig deltagelse av utenlandsk kapital, nærmere bestemt britiske, franske, tyske, sveitsiske, amerikanske, svenske og danske eierinteresser. Utenlandske kapitaleiere hadde sett verdien av norske vannkraftressurser (Rusten 2004).

4.2 Rammebetingelser og utfordringer

Norsk energiforedlende industri er i krise. I løpet av de neste årene vil 18 TWh, som er langsiktige kontrakter med gustige priser gitt av offentlige myndigheter, bli erstattet av kommersielle kontrakter. Med et kraftmarked som er i sterk ubalanse (økende import), vil en betydelig del av industrien komme i problemer. Vestlandet er sterkt representert i denne sammenheng, både innenfor aluminium (Karmøy, Husnes, Høyanger og Årdal) og andre metaller

(Sauda, Ålvik, Tyssedal, Odda og Bremanger). Flere av disse anleggene er imidlertid inne i en sterk omstilling, dels fordi gammel teknologi ikke matcher skjerpede miljøkrav. Dels innebærer også høyere energipriser at noe produksjonskapasitet overføres til anlegg selskapene har i utlandet.

Fortsatt er mange smelteverksbedrifter bærebjelker i en rekke ensidige industristeder i landsdelen. Samtidig ser vi at industrielle omlegginger og globalisering truer eksistensen av den kraftkrevende industrien på flere av disse stedene. Endringer i markedsbetingelser initiert av norske myndigheter og tilsvarende omlegginger i utlandet, sammen med teknologiske endringer som innebærer utstrakt fjernstyring og automatisering av anleggene gjør sitt også til å endre eierforhold, lokaliseringsmønster for administrasjon, driftsenhetene og salgsleddene i kraftnæringen. Dermed har energisektoren som næring og arbeidsplass betraktet, en langt mer beskjeden rolle en tidligere.

I 2004 opplever smelteverksindustrien betydelig oppgang i eksportverdien blant annet som følge av betydelig økt etterspørsel av metaller fra Kina. På sikt kan imidlertid oppbygd produksjonskapasitet fra lavkostland nærmere råvareresursene og markedene utenom Europa komme til å ta økte markedsandeler.

5. VANNKRAFTPRODUKSJON

Grete Rusten

5.1 Produksjonstatus

Den norske energiproduksjonen er dominert av vannkraft. Av en brutto kraftproduksjon på 122,4 TWh i 1999, sto vannkraft for 99,5 prosent (Norges Offentlige Statistikk Energistatistikk 2000). Den resterende knappe halve prosenten fordeler seg mellom varmekraft og vindkraft. Vestlandets andel av den samlede vannkraftproduksjonen utgjør 39 %. Sysselsettingen på landsbasis for kraft og vannforsyning utgjør 16 500, og av dette har Vestlandet 26 %.

Totalt sto elektrisk energi for 45,7 prosent av samlet energiforbruk i Norge i 1999 mot et gjennomsnittet for OECD-Europa på 19,9 prosent. Av det stasjonære kraftforbruket i private husholdninger dekker elektrisitet nesten 80 %, mot 20-30 prosent for hovedtyngden av de vesteuropeiske landene (Norge Offentlige Statistikk Energistatistikk). Sårbarheten for svingninger i værforholdene er en høyst aktuell bekymring til tross for de betydelige utjevningmulighetene som følge av stor magasinkapasitet og utenrikskablene, spesielt mot Danmark og Sverige. Samtidig råder det en viss usikkerhet om hvilken normalproduksjon som kan forventes fra det eksisterende systemet. De omfattende vannkraftsprosjektene æra er forbi. Utenom gasskraft, er det i noen grad biobasert varmekraft, og spesielt vindkraft som fremstår som det mest aktuelle supplementet til vannkraft på forsyningsiden. Per i dag finnes vindkraftverk på Vestlandet i kommunene Vågsøy i Sogn og Fjordane Sandøy i Møre og Romsdal, og Smøla i Møre og Romsdal. ytterligere konsesjoner er gitt og anlegg er under planlegging flere andre flere steder i landsdelen.

Av andre energiproduksjonssystemer som har fått større aktualitet i de senere år er de små vannkraftverkene med installert effekt på inntil 10.000 KW. En rekke anlegg er blitt utbygget de siste par årene. I den totale energiproduksjonen betyr disse småkraftverkene relativt lite, men har en betydelig lønnsomhet for eierne ikke minst i et marked med varig høye kraftpriser. Norges vassdrags- og energidirektorat NVE har i foreløpige beregninger stipulert utbyggingspotensialet til å utgjøre en produksjon på 2-3 TWh (Norges totale kraftproduksjon var 130,6 TWh i 2002). Prosjektene er svært interessante som yrkeskombinasjon blant annet som tilleggsinntekt i jordbruket..

En mer balansert kraftsituasjon kan dels oppnås ved å styrke overføringsmulighetene til utlandet, men også ved å investere i andre energiformer som for eksempel gasskraft og vindkraft innenlands. Fjernvarmesystemer er et alternativ siden disse lett kan utrustes for å skifte mellom kraft og andre energibærere avhengig av prisforholdene. Energieffektivisering både på produksjonsanlegg og hos forbrukere (for eksempel installasjon av varmepumper) er også relevante tiltak som er igangsatt.

5.2 Organisering

I tilknytting til innføringen av den nye Energiloven fra 1991, ble Statskraftverkene i 1992 oppdelt i et eget produksjonsselskap (*Statkraft SF*) og et nettselskap (*Statnett SF*). Omorganiseringen skjedde parallelt med at markedsbasert kraftomsetning ble introdusert for å stimulere til en mer effektiv utnyttelse av kraftressursene. Konkurransetsetting av den statlige produksjonsvirksomheten kom som en naturlig del av denne omstillingen. Men

samtidig var et velfungerende marked betinget av at alle aktørene fikk lik tilgang til overføringssystemet. Det var for å imøtekomme dette kravet man valgte å legge den statlige nettvirksomheten til et eget selskap. Tilsvarende ble det også stilt krav til de øvrige kraftselskapene om å trekke klare skiller mellom konkurransevirkomhetene – produksjon og salg – og egen nettvirksomhet.

Kraftproduksjon har tradisjonelt spilt en nøkkelrolle for industriutviklingen i Norge, både med hensyn til lokalisering og virksomhetstype. Tidligere hadde konsesjonslovgivningen et lokalt innhold som i praksis innebar favorisering av lokale leveranser og arbeidskraft. Samtidig var det også heftet en rekke infrastrukturbetingelser både til utbygging og selve driftsfasen (ansvar for skole, butikker, veianlegg, laksetrapper osv). Denne type effekter har nå langt mindre omfang, noe som dels har sammenheng med konkurranseregelverket men også til at beliggenheten til en del nyere prosjekter er en helt annen.

Drøftingen hittil viser at regionale virkninger knyttet til utnyttelse av kraftressurser er avhengig av ulike forhold. Det dreier seg om eksterne betingelser knyttet til ressursgrunnlag, lovgivning og markedsforhold så vel som betingelser knyttet til foretaksstruktur og strategier. En rekke av disse forholdene vil dessuten måtte sees i sammenheng med de føringer som teknologien gir, både i forhold til produksjon, distribusjon og kommunikasjon. Hvordan dette har påvirket den geografiske arbeidsdelingen innen kraftsektoren kan oppsummeres slik:

- Fase 1 Samlokaliserte el-produksjonsanlegg og kraftkrevende industri.
- Fase 2 Innføring av ny overføringsteknologi gjør at nærhet til fossekraften ikke lenger er en nødvendig betingelse.
- Fase 3 Teknologi som gjør det mulig å samkjøre og fjernstyre ulike el-produksjonsanlegg.

Fase 4 Deregulering av kraftmarkedet som også innebærer at el-produksjonen orienterer seg mot det nordiske markedet. Dette gir føringer i form av oppgradering en del verk. Samtidig oppstår et mer markert skille mellom produksjon og distribusjon.

Fase 5 Markedskonsentrasjon. Fusjoner og oppkjøp som bidrar til at stadig færre anlegg er eid lokalt. Statkraft blir en betydelig eier i dette markedet.

Tabell 5.1 Landets kraftproduksjon fordelt på landsdeler:

	Antall anlegg	Andel Mprod GWH
Østlandet og Sørlandet	226	39 %
Vestlandet	196	39 %
Nord-Norge og Trøndelag	166	22 %
Totalt	558	

Konsentrasjonen på vannkraft har lagt føringer på utviklingen både av sektoren selv og av samfunnet for øvrig. Mye av kraften blir produsert i områder som ligger langt unna de store befolkningskonsentrasjonene. I en tidlig fase, da overføringssystemet fortsatt var lite utviklet, ga dette støtet til en rekke kraftintensive industrietableringer i fossefallenes umiddelbare nærhet. Store summer er investert i regulerings- og produksjonsanlegg og i overføringslinjer. En del er bygget av industriforetak med særskilte kraftbehov, spesielt i tiden før andre verdenskrig. Det aller meste er imidlertid realisert i offentlig regi, av kommuner, fylkeskommuner og staten.

Norden utgjør i dag en felles kraftmarked. Det er ingen særskilte tariffer for handel mellom landene. Industribedrifter har gjennom statskraftavtalene hatt tilgang til rimelig kraft. Betydelige deler av kraftbehovet til den kraftkrevende

industri er dekket av langsiktige kraftavtaler med Statkraft SF på vilkår fastsatt av Stortinget. Disse avtalene utløper i perioden fra 2004 til 2011. I tillegg har deler av industrien inngått nye avtaler med Statkraft på vilkår fastsatt av Stortinget. Disse kontraktene starter til 2020-2030. Industriens kraftforbruk dekkes for øvrig i stor grad av produksjon i egne kraftverk, i tillegg til kontrakter med andre kraftleverandører og kjøp av kraft i markedet. Alt i alt går vilkårene i retning av kraftavtaler mer basert på markedsvilkår.

6. SKIPSINDUSTRIEN

Grete Rusten

Skipsfartsnæringen har opp gjennom historien vært en svært viktig næring i norsk kultur og økonomisk utvikling. Den maritime næringen kan deles inn i to hoveddeler, skipsfart og skipsindustrien. Rederier, skipsmeglere og andre tjenesteleverandører utgjør skipsfartsegmentet, mens skipsindustrien består av virksomheter som verft, utstysleverandører og skipskonsulenter (Hervik og Jakobsen, 2001). De maritime bedriftene er spredd langs hele kysten, særlig på Vestlandet og til dels Sørlandet. Oslo og Bergen er likevel de to geografiske tyngdepunktene for shipping, mens maritim industri har et tyngdepunkt i Møre og Romsdal (Reve og Jakobsen, 2001). Skipsfarten har tradisjonelt hatt en betydelig andel av norsk utenrikshandel, og utgjør 45 % av den samlede eksporten for tjenester og dermed den største eksportnæringen i tjenestesektoren. Sett i sammenheng med andre sektorer utgjør skipsfarten Norges nest største eksportnæring etter olje og gass (St.meld.nr.31 2003-2004). Norsk eksport i den maritime sektoren har vært noe fallende siden 1970, noe som først og fremst skyldes en negativ utvikling for skipsverftene (Reve og Jakobsen, 2001). Når det gjelder verdiskapingen utgjør sjøfartens andel 2 % i 2002, fra et nivå på 9 % rundt 1970.

Tabell 6.1 Verdiskapingsdata for skipsindustrien (inkl. andre transportmidler) for 2002 (Statistisk sentralbyrå, 2004)

Næring	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns-kostnader	Brutto Produksjons- verdi	Bearbeidingsverdi (markedspriser)	Brutto- investering
Nasjonale tall						
35 Oljeplattformer/ andre transportmidler	644	33 856	14 452	55 304	16 828	986
Vestlandet						
35 Oljeplattformer/ andre transportmidler	297	23 291	24 382	35 883	11 389	668
Rogaland						
35 Oljeplattformer/ andre transportmidler	92	10 988	5 153	14 552	5 912	332
Hordaland						
35 Oljeplattformer/ transportmidler	75	6 417	2 667	9 142	3 025	206
Sogn og Fjordane						
35 Oljeplattformer/ andre transportmidler	37	1 501	478	2 378	549	14
Møre og Romsdal						
35 Oljeplattformer/ andre transportmidler	93	4 385	1 632	9 811	1 903	136

Tabellen omfatter 35.1 Bygging og reparasjon av skip og båter, 35.114 Bygging og reparasjoner av oljeplattformer og moduler, og 35 produksjon av transportmidler ellers (blant annet sykler, trillebærer med mer)

Nedgangen skyldes at oljesektorens andel er økende, samtidig som aktivitetene innen skipsfarten har gått noe ned. Samlet utgjør verdiskapingen for hele den maritime sektor slik den er definert innledningsvis omtrent 27,5 mrd. kr eller 9 % av BNP (St.meld.nr.31 2003-2004). Vestlandet har i følge tabell 6.1 nærmere halvparten av bedriftene og 69 % av de sysselsatte innenfor næringen som dekker skipsbygging/produksjon av oljeplattformer og gruppen andre transportmidler. I forhold til verdiskaping målt i Bruttoproduksjonsverdi er andelen for denne landsdelen hele 65 %.

I løpet av den siste 10-årsperioden var 1998 toppåret med 37980 sysselsatte på landsbasis, mens situasjonen i år 2002 er rundt 4000 færre. Tider med færre

bestillinger av skip har i betydelig grad blitt kompensert med oppdrag for offshoresektoren.

Tabell 6.2 Antall bedrifter og sysselsatte i skipsutstyrsindustrien/andre transportmidler, landsbasis 1993-2002 (Statistisk sentralbyrå, Statistikkbanken 2004).

År	Bedrifter	Sysselsatte
1993	603	35639
1995	582	35833
1998	617	37980
2000	670	33350
2001	653	33501
2002	644	33856

Tabellen omfatter 35.1 Bygging og reparasjon av skip og båter, 35.114 Bygging og reparasjoner av oljeplattformer og moduler, og 35 produksjon av transportmidler ellers (blant annet sykler, trillebærer med mer)

Markedsorienteringen i den maritime næringen er nokså varierende både i forhold til hva som gjelder for den enkelte bedrift, og det som preger denne bransjen i ulike lokaliteter. Den maritime klyngen på Vestlandet er preget av betydelig regional spesialisering hvor Rogaland-Sør er sterkt spesialisert mot petroleumssektoren. Dette gjelder både utstyrsprodusentene og rederiene. På Haugalandet og Sunnhordland er denne næringen orientert mot petroleum, havfiske og mer tradisjonelle maritime næringer. Hordaland ellers, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal har betydelig innslag av alle aktørene og er nokså bredt sammensatt når det gjelder typer kunder og markedsorientering. I forhold til skipsverftene finner vi i landsdelen alt fra små reparasjonsverft til verft som er orientert mot internasjonale markeder. Vestlandet framstår samlet som en relativt komplett maritim klynge i Norge, og nyter godt av betydelige samspilleeffekter gjennom en effektiv og konkurrerende leverandørsektor, utnyttelse av stordriftfordeler og en god ressursbase i et velutviklet

arbeidsmarked med nøkkelpersonell både med faglig bakgrunn i maritim sivil virksomhet og sjøforsvar. Koblingene er dels interne regionalt, dels dreier dette seg om forretningsforbindelser til andre aktører nasjonalt og internasjonalt. Foretakene utfyller og støtter opp om hverandre. Gjennom fellesskapet kan de blant annet opprettholde en gunstig infrastruktur og rekruttere kompetent arbeidskraft. I tillegg til å fungere som et internt marked, gir klyngen dessuten muligheter for større innflytelse og oppmerksomhet i forhold til økonomien enn om foretakene hadde operert hver for seg. Den andre oppgraderingsmekanismen er innovasjonspress, som skyldes konkurranse og avanserte kunder som stiller krav til innovative produkter og løsninger. I disse prosessene vil leverandørene få impulser til forbedringer og insentiver til å respondere på impulsene. Den tredje oppgraderingsmekanismen omfatter utvikling og spredning av kunnskap, basert på at foretakene henter inspirasjon og ideer hos hverandre, ved at arbeidstakerne tar med seg kunnskap når de bytter arbeidsplass, og gjennom ulike former for uformell kontakt mellom andre aktører i klyngen (Reve og Jakobsen, 2001) Den maritime klyngen på Vestlandet viser seg å ha mange av disse kjennetegnene. Gjennom hele verdikjeden i denne virksomheten ligger det dermed et omfattende kommunikasjonsbehov tuftet på tillit og på uformell og god dialog. Kanalene hvor dette skjer er alt fra ansikt-til-ansikt kontakt, kommunikasjon per telefon, skriftlig kommunikasjon og bruk av IKT (Rusten, 2004b).

Tabell 6.3 De viktigste skipsindustri og transportsutstyrskommunene på Vestlandet basert på sysselsetting 2002-tall. Statistisk sentralbyrå Statistikkbanken, 2004. (kommunene er sortert etter stigende kommunenummer).

Kommune	Sysselsatte	Bedrifter
1101 Eigersund	644	7
1102 Sandnes	1 692	11
1103 Stavanger	4 805	25
1106 Haugesund	1720	10
1124 Sola	1 479	13
1149 Karmøy	281	13
1201 Bergen	2003	20
1221 Stord	2 510	13
1224 Kvinnherad	433	12
1246 Fjell	310	2
1256 Meland	285	1
1401 Flora	594	10
1502 Molde	264	4
1503 Kristiansund	514	12
1516 Ulstein	869	9
1531 Sula	261	6
1534 Haram	545	6
1535 Vestnes	488	9

Kommuner som har 244 eller flere (maks 4 587) sysselsatte i verftindustrien (NACE 35: Produksjon av andre transportmidler. Dette omfatter 35.1 Bygging og reparasjon av skip og båter, 35.114 Bygging og reparasjoner av oljeplattformer og moduler, og 35 produksjon av transportmidler ellers (blant annet sykler, trillebårer med mer)

Tabell 6.4 Antall foretak og sysselsatte innen skipsindustri/andre transportmidler 2002, nasjonale tall og tall for Vestlandet

Størrelse	Ingen ansatte	1-19	20-49	50-99	100 <	Sum
<i>Nasjonen</i>						
Foretak	508	439	116	41	62	1 166
Sysselsatte	0	2 519	3 571	2 851	23 316	32 257
Sysselsatte %	0	7,8	11,1	8,8	72,3	100
<i>Hvorav Vestlandet</i>						
Foretak	171	260	63	22	37	553
Sysselsatte	0	1 068	2 014	1 493	12 848	17 423
Sysselsatte %	0	6,1	11,6	8,6	73,7	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, statistikkbanken, næringsvirksomhet innen industri, hovedtabell 03328, næring 35: Dette omfatter 35.1 Bygging og reparasjon av skip og båter, 35.114 Bygging og reparasjoner av oljeplattformer og moduler, og 35 produksjon av transportmidler ellers (blant annet sykler, trillebærer med mer) (Bedrifts- og foretaksregisteret også bedrifter uten sysselsatte og under ½ årsverk).

Til tross for disse kvalitetene sliter deler av næringen, blant annet verftene med et økende kostnadsnivå, arbeidsintensiv produksjon og gamle produksjonsanlegg og lav automasjonsgrad. I sum representerer dette store utfordringer i konkurransen internasjonalt, både overfor kunder (for eksempel rederne) hjemme og ute. Den internasjonale konkurransen er hard, og i forhold til de mest standardiserte oppdragene som for eksempel bygging av store skrog, er det andre land blant annet i Asia som har langt bedre forutsetninger til å konkurrere på pris. I internasjonal verftsindustri finnes det også en rekke anlegg som både i forhold til prisen på arbeidskraft og andre rammevilkår holder et langt lavere kostnadsnivå på sine prosjekter enn det som gjelder for denne bransjen i Norge. Løsningen for norske verft er derfor å satse på nisjer og da spesielt på produkter som krever høy kompetanse i prosjektering og bygging.

Kompetansenivået i den maritime klyngen på Vestlandet er generelt sett nokså høy, men det er behov for kontinuerlig kunnskapsoppbygging for å beholde en ledende posisjon internasjonalt. Dette gjelder både fagopplæring knyttet til utvikling av transportsystemene som den kompetanse som er mer knyttet til drift og tjenester orientert mot denne sektoren (Hervik og Jakobsen, 2001). I denne forbindelse kan det nevnes at Ulsteinkonsernet samarbeider med en rekke andre bedrifter om å utvikle et konsept hvor skip skal baseres på et modulbasert design. Prosjektet som har navnet MODNET har deltakere som sammen satser bevisst på å implementere resultatene av dette prosjektet i egen virksomhet. På den måten vil de være med på å sette i gang en vesentlig omstillingsprosess i næringen. Prosjektet vil legge inn noe av finansieringen gjennom Skattefunn.

7. MØBEL- OG INNREDNINGSINDUSTRIEN

Grete Rusten

7.1 Strukturelle kjennetegn

Møbel- og innredningsindustrien omfatter i følge Statistisk sentralbyrås siste beregninger for 2002 i alt 692 bedrifter og 11 149 sysselsatte. Bransjen hadde i 2002 en Bruttoproduksjonsverdi på 11,4 mrd kroner noe som tilsvarer omtrent 2 % av det som gjelder samlet for industrien og bergverk i Norge. Eksportandelen for denne bransjen ligger på omtrent 28 % (TBL). Dermed er betydelige deler av næringen relativt avhengig av hjemmemarkedet.

*Tabell 7.1 Hovedtall for bedrifter i innen møbel- og innredningsindustrien
Næring for året 2002*

Næring	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto Produksjons- verdi	Bearbeidingsverdi (markedspriser)	Brutto- investering
Nasjonale tall						
36 Møbel og annen industriproduksjon	692	11 149	3 334	11 411	4 360	293
Vestlandet						
36 Møbel og annen industriproduksjon	232	4 638	1 347	4 849	1 865	172
Rogaland						
36 Møbel og annen industriproduksjon	37	354	122	375	156	6
Hordaland						
36 Møbel og annen industriproduksjon	70	716	205	623	291	11
Sogn og Fjordane						
36 Møbel og annen industriproduksjon	16	257	-	-	-	-
Møre og Romsdal						
36 Møbel og annen industriproduksjon	109	3 311	1 020	3 851	1 418	155

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Statistikkbanken. NACE næringskode 36, Bare bedrifter med sysselsatte eller som har omsetning på over et halvt årsverk.

Tabell 7.2 Antall bedrifter og sysselsatte i møbelindustrien, landsbasis 1993-2002 (Statistisk sentralbyrå Statistikkbanken 2004).

År	Bedrifter	Sysselsatte
1993	698	10 751
1995	678	12 103
1998	802	14 478
2000	748	13 327
2001	714	12 163
2002	692	11 149

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2004: Statistikkbanken. NACE næringskode 36, Bare bedrifter med sysselsatte eller som har omsetning på over et halvt årsverk.

Antallet bedrifter har i perioden 1993-2002 holdt seg nokså stabilt fram til 2001 (tabell 7.2). Nå er imidlertid bransjen inne i en kraftig omstillingsperiode, og som vi ser har dette allerede i tallene for 2002 gitt seg utslag i nærmere 1000 færre sysselsatte (8 % færre sysselsatte på ett år). Møbel- og innredningsindustrien sammen med forlagsindustrien har begge to år på rad vært de to industrinæringene som har hatt størst sysselsettingsnedgang. (Statistisk sentralbyrå Industristatistikk, Struktur tall 2002).

Tabell 7.3 Antall foretak og sysselsatte innen møbel- og innredningsindustrien 2002, nasjonale tall og tall for Vestlandet

Størrelse	Ingen ansatte	1-19	20-49	50-99	100 <	Sum
<i>Nasjonen</i>						
Foretak	1 231	655	80	32	17	2 015
Sysselsatte	0	3 223	2 336	2 180	4 294	12 033
Sysselsatte %	0	26,8	19,4	18,1	35,7	100
<i>Hvorav Vestlandet</i>						
Foretak	280	218	34	17	6	555
Sysselsatte	0	1 013	948	1 160	1 797	4 918
Sysselsatte %	0	20,6	19,3	23,6	36,5	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, statistikkbanken, næringsvirksomhet innen industri, hovedtabell 03328, næring 36: "Produksjon av møbler (Bedrifts- og foretaksregisteret-også bedrifter uten sysselsatte og under ½ årsverk).

Hele 82 prosent av møbel- og innredningsprodusentene er små virksomheter med mindre enn 20 ansatte. De store med minst 100 ansatte representerer derimot bare 2 % av bedriftene. Rent sysselsettingsmessig teller likevel denne sistnevnte gruppen bortimot 27 % av de ansatte. Det er dermed et relativt stort antall bedrifter, men hvor mange forblir nokså små.

Tabell 7.4. Vestlandets viktigste møbelindustrikommuner, målt i antall sysselsatte 2002.

Møbelindustrikommuner *		
Kommune	Sysselsatte	Bedrifter
1528 Sykkylven	1 453	20
1526 Stordal	353	5
1525 Stranda	348	13
1539 Rauma	310	10
1201 Bergen	303	27
1520 Ørsta	280	7
1529 Skodje	208	4
1566 Surnadal	175	7
1102 Sandnes	135	9
1531 Sula	130	8

*Merknad: Tallene omfatter møbelinnredning (inkl. restaurering)

Omtrent 1/3 av møbel- og innredningsindustrien målt i sysselsatte er lokalisert til Møre- og Romsdal. De fleste av disse er lokalisert til Sunnmøre. Hva som er årsaken til denne konsentrasjonen og hva som er vesentlige klyngeegenskaper beskrives i mer detalj.

Ressurstilgangen når det gjelder trevirke er ikke noe særtrekk, og det er relativt langt til de større befolkningskonsentrasjonene i Norge og til utlandet. Forklaringen på denne delen av industrieventyret på Sunnmøre er flere. Det hele begynte med kurvstolproduksjon i et kjellerlokale, og dette ble senere grunnlaget for en industrialisert møbelproduksjon som vokste fram allerede på 1920-tallet. Det oppstod en viss smitteeffekt som gjorde at flere startet opp når de så at dette var mulig å få til (Rusten, 1997). Det var blant annet tilgang på kapital gjennom inntekter fra fiskeriene rundt Ålesund, og det var heller ikke så store beløpene som skulle til. På Sunnmøre tok gründerne i bruk gammelt produksjonsutstyr og fabrikklokaler som hadde tilhørt andre bedrifter som hadde gått konkurs (Kjøde og Måseidvåg 1975). Disse bedriftene var nokså tidlig ute med å ta i bruk ny teknologi, materialer og formmessige nyvinninger. Disse bedriftene var nokså tidlig ute med å ta i bruk fleksibel teknologi og nye

organisatoriske løsninger som gjorde det nokså greit å justere produksjonen etter volum og type produkt. Denne teknologien er blitt videreført ved innføring av data-assisterte og automatiserte prosesser.

I andre deler av landet hadde møbelproduksjonen sterk forankring i håndverkstradisjonen, mens den industrielle framstillingen kom en del år senere. Tilknyttet møbelindustrien på Sunnmøre vokste det også en betydelig underleverandørindustri. Et annen viktig kvalitet ved etableringene på Sunnmøre var arbeidskraften. Lokalt baserte bedrifter med stor grad av indre samhold, entusiasme og gjensidig lojalitet mellom bedriften og de ansatte preger disse produksjonsmiljøene. En tredje egenskap knyttet til møbelbransjen var satsing på produktutvikling og design. Ved å gi produktene en merverdi blir de mer attraktive, og vil i en del sammenhenger kunne forsvare en høyere pris som kan møte det kostnadsnivået Norge har. Dette har også gjort at noen av produktene har fått internasjonal appell. Både bransjen selv og myndighetene har støttet opp om en slik utvikling (Høidal, 2004).

7.2 Markedsutvikling og internasjonalisering

Norsk møbelindustri har vært gjennom noen tunge år med sviktende resultater i det norske markedet ikke minst fordi furu-epoken i valget av treslag har ebbet ut. Opp i denne negative markedsutviklingen i Norge har bedriftene stort sett holde det gående fordi eksporten har økt jevnlig. De viktigste markedene er Sverige, Danmark, USA, Tyskland, Storbritannia, Frankrike og Japan. I 2002 opplever møbelindustrien i første halvår at eksporten reduseres med 128 millioner kr, noe som er en nedgang på 9 prosent, og denne utviklingen kan fortsette. Dermed er evnen til å tåle dårlige tider betydelig svekket. Flere bedrifter må ta kampen opp mot produsenter fra lavkostland. For noen bedrifter blir løsningen å flytte deler av virksomheten ut av landet.

Noen av bedriftene møter utfordringene med kostnadspress ved å flytte produksjonen til lavkostland, innen EU eller til den tredje verden. For eksempel har møbelprodusenten Hjellegjerde valgt å legge noe leieproduksjon til Thailand. En annen strategi har vært å intensivere teknologibruken i produksjonsprosessen, noe som innebærer at maskiner erstatter arbeidskraft. Roboter er blant annet tatt i bruk av møbelprodusenten Ekornes i betydelige deler av produksjonsprosessen. Dette konsernet har ikke produksjon, men et omfattende salgs og serviceapparat etablert i en rekke land.

Tabell 7.5 Et utvalg av foretak innen møbelindustrien målt i antall ansatte i Norge og utlandet i 2002 (Basert på opplysninger fra den enkelte bedrift).

	Omsetning	Antall ansatte i Norge	Antall ansatte i utlandet
Hjellegjerde	1,8 mrd	360	165
Stokke		388	85
Ekornes		1230 (K)	117
L.K. Hjelle		38	

En tredje type strategi er å satse på betalingsvillige markedsnisjer både i Norge og i utlandet. Disse tre nevnte foretakene er for øvrig de tre største møbelbedriftene med hovedsete på Vestlandet. En del små og mellomstore bedrifter blir konkurransedyktig i kraft av satsing på kvalitet, fleksibilitet og nisjetilpasning. Møbelprodusenten L.K. Hjelle er et eksempel. Denne bedriften har blant annet spesialisert seg på kvalitetsmøbler til offentlige representasjonsboliger, ambassader, hotell og privatpersoner med stor betalingsvillighet. En fjerde strategi er relatert til bedrifter som har masseproduksjon. Ett eksempel på dette er Stokke som hittil har produsert over 3 millioner trip-trapp stoler og hvor betydelige deler av virksomheten er lagt til produksjonsanlegg i Slovenia og Romania. Her får virksomheten tak i det beste

råstoffet (bøk) og dessuten er lønningene langt lavere enn i Norge. Selskapet i Norge har produksjon av bøyer, handikaputstyr og spesialtilpasninger i form av rygger m.m. Her ligger også virksomhetens utviklingsavdeling og salgsapparat.

8. REISELIVSNÆRINGENE I VESTLANDSFYLKENE

Christian Andersen og Winfried Ellingsen

8.1 Innledning

Betydningen av reiseliv kan måles på flere måter. Dette kapitlet gir en kort oversikt over betydningen av reiselivsnæringene i de fire fylkene på Vestlandet; Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, og Møre og Romsdal. Et utgangspunkt er å se på den registrerte statistikken for omsetning i næringer som produserer typiske reiselivsprodukter som overnatting, transport og forskjellige former for kultur- og opplevelsestilbud. Et annet utgangspunkt er å ta for seg forskjellige turisttyper² og deres konsum når de er på reise. Det kan forekomme betydelige avvik i måleresultatene i disse to tilnæringsmåtene. Dette skyldes for det første at en betydelig del av turismen retter seg mot overnatting i leide eller private hytter eller hos slekt og venner. Dette gjelder i særlig grad for norske turister. For det andre vil en vesentlig del av etterspørselen fra turister rette seg mot varehandel – både dagligvarer og mer spesielle varer som suvenirer med mer – omsetning som ikke defineres som en del av reiselivsnæringen. For det tredje vil en betydelig del av produksjonen i reiselivet også rette seg mot konsum knyttet til andre reisende enn turister, blant annet konferanse- og forretningsreisende. Tallene i dette kapitlet er basert på statistikk for 2001 som er de siste tallene tilgjengelig hos Statistisk sentralbyrå.

² En turist er en person som reiser til eller oppholder seg på et sted som ligger utenfor det området som personen normalt ferdes i. Reisen skal være av en ikke-rutinemessig karakter og oppholdet varer kortere enn et år (World Tourism Organisation, 1994). Dette dreier seg både om norske og utenlandske reisende og turistbegrepet omfatter ikke bare ferie- og fritidsreiser men også alle yrkesrelaterte reiser.

Tabell 8.1 viser statistikk for norske og utenlandske turisternes overnattingsmønster for Norge. Av tallene framgår den store betydning hytteovernattinger har både for nordmenn og utlendinger. Tallene for de to gruppene er riktignok ikke helt sammenlignbare. For utlendinger viser tallene både ferie- og forretningsreisende, men for gruppen nordmenn, omfatter bare tallene feriereiser. Overnattingsstatistikken har en del svakheter pga. underrapportering. Statistikken dekker bare hoteller med minst 20 senger, hyttegrender med minst 3 hytter og campingplasser med minst 50 enheter.

Dessuten er det vanskelig å skaffe detaljert informasjon om overnattingsmønster for turister fordelt på regioner og fylker. Det er gjennomført noen få analyser av samlet turistkonsum som gir mulighet for å sammenlikne turistkonsum for forskjellige fylker. Det eneste "Fylkesfordelte Satellitt-regnskapet for Turisme" på nasjonalt nivå omfatter året 1997. Tabell 8.2 viser beregnet samlet turistkonsum for Norge og hvilken andel de fire fylkene på Vestlandet har av samlet konsum, og dette fordelt på forskjellige tjenester. Det fremgår av tabell 8.2 at Vestlandet samlet har opp mot fjerdeparten (22 %) av konsumet, noe som blir en viss underdekning sammenlignet med regionen målt i befolkningsandel (26 %).

Tabell 8.1 Andel utenlandske og norske gjestedøgn etter overnattingsmåte, prosent, 2001 Hele landet

	Hotell o.l.	Camping	Fri camping	Leid hytte	Egen/lånt hytte	Slekt/venner	Annet
Utlendinger	31	12	4	17	6	22	8
Nordmenn RVU	6	3	0	8	28	52	3
Nordmenn FU	7,4	6,5	:	6,9	30,2	45,2	3,2

Noter: For utlendinger gjelder prosenttallene samlet for forretningsreisende og turister. Tallene for Reisevaneundersøkelsen gjelder nordmenn på ferietur i Norge over 100 km og minst en overnatting. Tallene for Ferieundersøkelsen gjelder nordmenn på ferietur i Norge med fire overnattinger eller mer. Vi ser bort fra fri camping.

Kilde: Utlendinger: Gjesteundersøkelsen 2001 (TØI), Nordmenn RVU: Reisevane-undersøkelsen (TØI), Nordmenn FU: Ferieundersøkelsen 2001 (Statistisk sentralbyrå).

Tabell 8.2 Vestland fylkenes andel av landets turistkonsum (Beregninger for 1997)

	Overnattings- og serveringstjenester	Transporttjenester	Andre varer og tjenester	Samlet turistkonsum
Hele landet mill. kr	17356	31050	17697	66103
Hele landet	1	1	1	1
Rogaland	0,06	0,07	0,06	0,06
Hordaland	0,09	0,07	0,08	0,08
Sogn og Fjordane	0,04	0,02	0,05	0,03
Møre og Romsdal	0,04	0,03	0,05	0,04
Vestlandet	0,23	0,19	0,25	0,22

Kilde: Fylkesfordelt satellitregnskap for turisme 1997, Statistisk sentralbyrå Rapport 2002/9. Tallene inkluderer ferie- og arbeidsreiser for nordmenn og utlendinger.

Når vi ser på sammensettingen av turistkonsumet for Norge og Vestland fylkene fremgår det (Tabell 8.3) at transporttjenester på landsbasis står for nesten halvparten av samlet turist-konsum, mens overnattingstjenester og kategorien "Andre varer og tjenester" står for en fjerdepart hver. Det samme

mønsteret finnes stort sett for de enkelte fylkene, med unntak av Sogn og Fjordane hvor transport utgjør en vesentlig mindre andel av turistkonsumet.

Tabell 8.3. Sammensettingen av samlet turistkonsum for Norge og Vestland fylkene

	Overnattings- og serveringstjenester	Transport-tjenester	Andre varer og tjenester	Samlet turistkonsum
Hele landet	0,26	0,47	0,27	1
Rogaland	0,24	0,50	0,26	1
Hordaland	0,29	0,43	0,27	1
Sogn og Fjordane	0,32	0,26	0,42	1
Møre og Romsdal	0,30	0,37	0,33	1

Kilde: Fylkesfordelt satellittregnskap for turisme 1997, Statistisk sentralbyrå, Rapport 2002/9. Tallene inkluderer ferie- og arbeidsreiser for nordmenn og utlendinger.

8.2 Reiselivsnæringer og produksjon

Bedrifter innen hotell- og restaurantvirksomhet er de sentrale turismenæringer og sysselsetter samlet sett 21 289 personer fordelt på 2283 bedrifter på Vestlandet. I 2001 utgjorde omsetningen i disse næringene på Vestlandet 9,393 milliarder kroner. Sysselsetting og verdiskaping sammenlignet mot de nasjonale tallene viser at Vestlandets andel utgjør 24 %. Samlet sett skyldes en mindre del av den direkte omsetningen og de direkte sysselsettingseffektene ordinær hjemmekonsum. Men det kan legges til at de indirekte virkningene (økt produksjon hos underleverandører, lokale varekjøp av turister) og de induserte virkningene (økt inntekt som brukes til økt privat konsum) er betydelige.

Omsetningsmessige ringvirkninger for Hordaland er beregnet til 3,86 milliarder kroner og 3 860 årsverk hvis man forutsetter en million per årsverk i

gjennomsnitt (Andersen og Ellingsen, 2003). For de andre fylkene foreligger ikke egne beregninger på dette.

I forhold til turistprofilen, den type turister de enkelte fylker henvender seg til, skiller Sogn og Fjordane seg ut. Dette fylket har strukturelt en større forekomst av campingplasser og et forholdsvis mindre antall hoteller enn de øvrige fylkene på Vestlandet. Det tyder på større fokus på bilturister og feriereisende. De andre tre fylkene trekker en større andel forretningsreisende. Dette bekreftes også av Tabell 8.5. Overnattingstall viser at hotell er viktigste overnattingsmåte for forretningsreiser og konferanser. Det er også en viktig overnattingsmåte for utenlandske turister. For innenlandske turister er denne overnattingstjenesten relativt mindre viktig. Tabellene 8.5 og 8.6 viser fordelingen av hotellovernattinger på henholdsvis formål og nasjonalitet. Det fremgår av tabell 8.5 at for Norge samlet utgjør antall overnattinger på hotell i overkant av 16 millioner. Av dette er 54 % knyttet til ferie- og fritidsreiser, mens resten fordeler seg på yrkesreiser eller kurs/konferanser. Her er det imidlertid store variasjoner mellom de enkelte fylkene på Vestlandet. Tallene viser at hotellovernattingen i Rogaland er vesentlig sterkere knyttet til forretningsreiser enn det som er tilfellet i de øvrige fylkene og landsgjennomsnittet. Det motsatte er tilfellet for Sogn og Fjordene hvor andelen overnattinger knyttet til ferie og fritid er over 70 %. Hordaland ligger tett på landsgjennomsnittet, mens Møre og Romsdal har en noe høyere andel forretningsbaserte overnattinger.

Ser man på fordelingen av overnattinger på nordmenn og utlendinger fremgår det av Tabell 8.6 at for Norge som helhet, er 71 % av overnattingene gjennomført av nordmenn. Også her ser man imidlertid store variasjoner innen de fire fylkene på Vestlandet. Andelen av nordmenn er spesielt høyt i Rogaland og spesielt lavt i Sogn og Fjordane.

Tabell 8.4 Bedrifter innen Hotell- og restaurantvirksomhet etter næringsundergruppe, hovedtall

Rogaland 2001					Hordaland 2001		
Næring		Bedrifter	Syssel- satte	Omsetning i kr 1 000	Bedrifter	Syssel- satte	Omsetning i kr 1 000
55	Hotell- og restaurantvirksomhet	739	7 241	3 032 732	825	8 555	3 984 914
55.110	Hoteller, pensjonater og moteller med restaurant	52	1 803	881 752	117	2 789	1 445 832
55.120	Hoteller, pensjonater og moteller uten restaurant	11	90	50 637	11	72	49 392
55.210	Vandrerhjem og turisthytter	13	6	2 953	37	34	22 340
55.220	Campingplasser	22	61	30 682	40	68	32 834
55.230	Overnatting ellers	18	34	15 349	21	44	23 180
55.301	Restauranter/kafeer	362	3 429	1 292 787	391	3 766	1 584 273
55.400	Drift av barer	23	333	95 815	12	168	77 459
55.520	Cateringvirksomhet	62	659	352 541	66	830	419 253

		Sogn og Fjordane 2001			Møre og Romsdal 2001		
Næring		Bedrifter	Syssel- satte	Omsetning i kr 1 000	Bedrifter	Syssel- satte	Omsetning i kr 1 000
55	Hotell- og restaurantvirksomhet	343	2 071	919 924	576	3 422	1 455 147
55.110	Hoteller, pensjonater og moteller med restaurant	80	1 096	586 589	81	1 293	644 080
55.120	Hoteller, pensjonater og moteller uten restaurant	6	13	7 232	4	3	509
55.210	Vandrerhjem og Turisthytter	20	35	10 184	38	25	12 507
55.220	Campingplasser	52	80	32 492	63	87	29 178
55.230	Overnatting ellers	15	26	9 926	14	31	8 351
55.301	Restauranter/kafeer	118	647	223 771	243	1 462	538 866
55.400	Drift av barer	2	40	:	6	36	12 820
55.520	Cateringvirksomhet	9	10	:	24	123	55 087

Kilde: Hotell- og restaurantvirksomhet, Strukturstatistikk 2001, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.5 Antall overnattinger på hotell etter formål 2001

	Antall 2001				Andel 2001		
	I alt	Kurs, konferanse	Yrke	Ferie, fritid	Kurs, konferanse	Yrke	Ferie, fritid
Norge i alt	16415944	2434372	5161033	8820539	0,15	0,31	0,54
Rogaland	869538	132062	510418	227058	0,15	0,59	0,26
Hordaland	1706118	199659	622265	884194	0,12	0,36	0,52
Sogn og Fjordane	636503	70138	116166	450199	0,11	0,18	0,71
Møre og Romsdal	606399	76684	253686	276029	0,13	0,42	0,46

Kilde: Statistisk sentralbyrå, hotellstatistikk

Aktiviteten i reisebyrå med mer, (næring kode 63.3) knytter seg til reisebyråer, turistinformasjon, forskjellige typer reiselivslag, guiding med mer. Det er en del små organisasjoner og noen få store innenfor reisebyråvirksomhet. Den store omsetningen vist i tabell 8.7 har sammenheng med at reisebyråer formidler betaling videre til flyselskaper og hoteller i inn- og utlandet.

Tabell 8.6. Hotellovernattinger fordelt på nasjonalitet

	Antall 2001			Andel 2001	
	I alt	Nordmenn	Utlendinger	Nordmenn	Utlendinger
Norge	16415944	11599219	4816725	0,71	0,29
Rogaland	869538	694800	174738	0,80	0,20
Hordaland	1706118	1102804	603314	0,65	0,35
Sogn og Fjordane	636503	354827	281676	0,56	0,44
Møre og Romsdal	606399	452294	154105	0,75	0,25

Kilde: Statistisk sentralbyrå, hotellstatistikk

Tabell 8.7 Reisebyrå-, turistkontor og reisearrangørvirksomhet 2001

	Bedrifter	Sysselsatte	Omsetning i kr 1000
Rogaland	67	435	2 383 386
Hordaland	90	628	2 688 203
Sogn & Fjordane	26	69	192087
Møre & Romsdal	41	195	788 088

Kilde: Statistisk sentralbyrå Reisebyrå-, turistkontor- og reisearrangørvirksomhet, Strukturstatistikk 2001.

Innenriks sjøfart er i utgangspunktet en blanding av person- og biltrafikk og godstransport. I tabell 8.8 er bare person- og biltrafikk tatt med. Det dreier seg om innenlandske kystruter, innenlandske bilferjer og kysttrafikk ellers (næringene 61.104/105 og 61.109). Spesielt for innenlandske bilferjer er det tale om få og store selskaper.

Tabell 8.8 Innenriks sjøtransport 2001

Fylke	Bedrifter	Sysselsatte
Rogaland	27	462
Hordaland	48	989
Sogn og Fjordane	28	603
Møre og Romsdal	24	972

Kilde: Statistisk sentralbyrå Strukturstatistikk 2001, sjøfart.

Av utenriks sjøfart er det bare passasjertransport som i denne sammenheng er av interesse. Fra Hordaland drives det ruter til England, Danmark og Island/Færøyene. Rutene til England og Danmark drives av Fjord Line. Dette selskapet hadde i 2001 i alt 525 ansatte og 597 millioner i omsetning (basert på Årsmeldingen for 2001). Ruten til Island og Færøyene drives av Smyril Line som bare har et fåtall ansatte i Bergen.

Tabell 8.9 Luftrransport 2001

Fylke	Bedrifter	Sysselsatte
Rogaland	3	682
Hordaland	2	201
Sogn og Fjordane	-	-
Møre og Romsdal	5	157

Note: Tallene for luftrransport inkluderer ikke bakkepersonell tilknyttet lufthavner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå Strukturstatistikk 2001.

I tillegg til nevnte næringer som har betydning for reiselivet, er attraksjoner en viktig del av turismen. Spesielle naturbaserte attraksjoner som Vøringsfossen, Prekestolen, Geiranger og kulturbaserte attraksjoner som Bryggen og Jugendbebyggelsen i Ålesund og mange andre attraksjoner, trekker både utenlandske turister og nordmenn til regionen. Kulturbaserte attraksjoner kan deles inn i museer, kulturattraksjoner uten betaling og spesielle aktiviteter og anlegg. Disse institusjoners rolle i å gjøre Vestlandet attraktivt for turister, er derimot av uvurderlig betydning.

8.3 Utvikling og utfordringer

På landsbasis er norske turisternes andel av det samlede turistkonsum beregnet til 71 %. Dette tilsier at det ligger et betydelig potensial for vekst også i det utenlandske markedet. Når det gjelder antall gjestedøgn på hoteller og campingplasser er situasjon relativt stabil med bare minimale endringer (1999-2001). Veksten må genereres gjennom ytterligere markedsføring.

Vestlandsregionen preges først og fremst av storslått natur. I rankingen over anbefalte reisemål hos National Geographic kommer de norske fjordene på første plass. Aktivitetsferie er en voksende trend internasjonalt og Vestlandet tilbyr det meste, både i vinter- og sommersesongen. Flere byer og mindre steder

kan tilby et pulserende byliv med festivaler og andre kulturelle begivenheter. Flere andre attraksjoner er registrert som verdensarv. I tillegg lever vi i en fredelig del av verden og standarden på norske overnattingssteder er svært høy. Dermed ligger alt til rette for en økning både av den innenlandske og utenlandske turisttilstrømningen til landsdelen.

Utfordringen ligger i en samordning av markedsføringen slik at den variasjonen og de mange fortrinn regionen kan tilby for ulike typer reisende fremheves. Når bilturismen svarer til 53 % av ankomstene til Norge er rundturer eller baseferier et utbredt fenomen (Flognfeldt, 1995), og Vestlandet har stor tiltrekningskraft. Det er i denne sammenheng hensiktsmessig med en samordning med markedsføringen for å unngå unødvendig konkurranse mellom de fire fylkene eller enkelte lokaliteter. Denne samordningen må ikke minst skje ved hjelp av Internett. Norge sliter med et image som et dyrt land å feriere i. Det er et image som i hovedsak bygger på de høye prisene i restaurantnæringen og matvareprisene. Hoteller, transportnæringer og andre forbruksvarer er faktisk ikke dyrere enn i land vi gjerne sammenligner oss med. Hytteferie er også et rimelig overnattingsalternativ i europeisk sammenheng. Det er derfor behov for markedsføringstiltak som imøtegår den stereotype oppfatningen av Norge som høykostland. Reiselivsnæringen er likevel svært konjunktur-utsatt og med til dels uforutsigbare svingninger. Disse forholdene skyldes ikke minst internasjonale forhold knyttet til økonomi og utenrikspolitiske hendelser. Dette påvirker både graden av reiselyst, valg av destinasjoner (om for eksempel Vestlandet er aktuelt) og kjøpekraft.

9. LITTERATUR

- Andersen, C., Ellingsen, W. (2003): Reiselivsnæringer og turistkonsum i Hordaland. SNF rapport 42/03, Bergen.
- Flognfeldt, T. (1995): Areal, sted og reiserute. Fagbokforlaget 1995
- Hansen, J.C. og T. Selstad (1999): Regional omstilling –strukturbestemt eller styrbar? Universitetsforlaget.
- Hervik, A. og Jakobsen, E. W. (2001): Det regionale maritime Norge. En vital nasjonal næring med regionale særpreg. *Forskningsrapport* nr 8-2001. Handelshøyskolen BI, Institutt for strategi. Sandvika.
- Hodne, F. og Grytten, O.H. (2002). Norsk Økonomi i det 20. århundre. Fagbokforlaget, Oslo.
- Høidahl, E. (2004). Suksessfaktorer for norsk møbelindustri, *Bergens Tidende* 14.5. 2004.05.20
- Jakobsen, S-E. (1998): Den politiske reguleringen av aktivitetene i det norske fiskerisystemet i etterkrigstiden - regulering for stabilitet eller konkurranse? SNF-rapport 21/98, Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen, 60 s.
- Jakobsen, S-E. (1998): Lokale konsentrasjoner i norsk fiskeindustri. En studie av fiskeindustrien på Ellingsøy og i Herøy. SNF-rapport 58/98, Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen, 120 s.
- Jakobsen, S-E. og Fløysand, A. (1998): Endrede rammebetingelser for norsk fiskeindustri. En empirisk analyse av romlige variasjoner i tilpasningen. SNF-rapport 57/98, Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen, 107 s.
- Jakobsen, S-E. og Lindkvist, K.B. (2003): Offentlig politikk og regional næringsutvikling i fiskerinæringen. SNF-working paper 17/03, Stiftelsen for samfunns og næringslivsforskning, Bergen.
- Jakobsen, S-E. og Aarset, B. (2002): Samarbeid og innovasjoner i havbruk- og sjømatsektoren på Vestlandet. SNF-rapport 38/02, Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen, 154 s.
- Jakobsen, S-E., Berge, D.M. and Aarset, B. (2003): Regionale og distriktpolitiske effekter av statlig havbrukspolitikk. Samfunns- og næringslivsforskning AS Arbeidsnotat 16/03, Bergen.

- Johansen, S. et al (2002): Regionaløkonomiske virkninger av reiseliv – Utvikling av en analysemodell. NIBR rapport 2002:23, Oslo
- Kjøde, L og Måseidvåg, S (1975): Industriunderet på Sunnmøre. Eit virkelig under?. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Lindkvist, K.B. (2003): Upublisert database over fiskerinæringen. Institutt for geografi, Universitetet i Bergen.
- Norges offentlige utredninger (2004:2.): Effekter og effektivitet. Effekter av statlig innsats for regional utvikling og distriktpolitisk mål. Kommunal- og regionaldepartementet, Oslo.
- Norsk fiskerinæring nr. 5, 2003.
- Norges offentlige utredninger (2002:13): Eierskap til fiskefartøy, Fiskeridepartementet, Oslo
- Norges offentlige utredninger (2004:2) Effekter og effektivitet. Effekter av statlig innsats for regional utvikling og distriktpolitiske mål, Kommunal og regionaldepartementet. (Rusten var utvalgsmedlem og ansvarlig for ulike bidrag⁹)
- Reve, T. og E. W. Jakobsen (2001): *Et verdiskapende Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Rusten, G. (1997): The role of geographic concentration in promoting competitive advantage. The Norwegian furniture industry. *Norwegian Journal of Geography*, Vol, 51, 173-185.
- Rusten, G. (1997): The role of geographic concentration in promoting competitive advantage. The Norwegian furniture industry. *Norwegian Journal of Geography*, Vol. 51, s 173-185.
- Rusten, G. (2004): Hovedkontorlokalisering og regional utvikling I: Lindkvist, K.B. (ed.): Ressurser og omstilling - et geografisk perspektiv på regional omstilling i Norge. s-163-193 Fagbokforlaget: Bergen.
- Rusten, G. (2004): IKT, foretak og næringsklynger. s 129-144. I: Arbo, P. og Gammelsæter, H. (red): *Innovasjonspolitikken scenografi*. Tapir Akademisk forlag
- Standal, D. and Aarset, B. (2002): The tragedy of soft choices: Capacity accumulation and lopsided allocation in the Norwegian coastal cod fishery. *Marine Policy* 26 (3):79-88.
- Statistisk sentralbyrå, (2004): Industristatistikk, Strukturtall. Pressemelding 30.4. 2004.
- Statistisk sentralbyrå: Fylkesfordelt satellittregnskap for turisme 1997, SSB rapport 2002/9
- Strukturstatistikk, 2001, Oslo
- Statistisk sentralbyrå, Hotellstatistikk 2001, Oslo-Kongsvinger.
- Stortingsmelding nr. 20 (2002-2003): Strukturtiltak i kystfiskeflåten.

- St.ortingsmelding nr. 31 (2003-2004): *Vilje til vekst – for norsk skipsfart og de maritime næringer*. Nærings- og handelsdepartementet, Oslo.
- Stortingsmelding nr. 48 (1994-95): *Havbruk - en drivkraft i norsk kystnæring*, Fiskeridepartementet, Oslo.
- Sunnevåg, K.J., Rusten, G., og Sjørgard, L., (2002): *Harmonisering av hjemfallsvilkår og konsesjonslengde: Skattemessige og næringspolitiske implikasjoner*. Samfunns- og Næringslivsforskning AS, rapport 20/02, Bergen.
- Vatne, E.(2003): *Regionale- og distriktpolitiske virkninger av statlig petroleumspolitik*. Samfunns- og næringslivsforskning AS, Arbeidsnotat 27/03, Bergen.
- WTO, (1994): *Recommendations on Tourism Statistics*. United Nations and World Tourism Organisation Statistical Papers, Series M No. 83, New York
- Ørbeck, M. (2002): *Statlig budsjettpolitikk og regional utvikling. En kvantitativ analyse for "Effektutvalget"*. Østlandsforskning, rapport 14/02.
- Aarset, B. (1999): *Er det mulig å lære av historien? Utvikling av nye arter i oppdrett i et institusjonelt perspektiv*. SNF-rapport 32/99, Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen.
- Aarset, B. and Lorentzen, T. (1998): *Modeller for styring av strukturen i kystfiskeflåten*. SNF-rapport 40/98, Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning, Bergen.

Noen aktuelle internettadresser:

SNF; www.snf.no (nedlasting av aktuelle rapporter)

Eksportutvalget for fisk: www.seafood.no

Fiskeridirektoratet: www.fiskeridirektoratet.no

Fiskeri og Havbruksnæringens Landsforening (FHL): www.fhl.no/index_fhl.php3

Budsjettnemnda for fiskerinæringen

Fiskeridepartementet <http://odin.dep.no/fid/norsk/index-b-n-a.html>

FHL – Havbruk <http://www.fiskeoppdrett.no/>

SSB <http://www.ssb.no/>

Havforskningsinstituttet <http://www.imr.no/>

NIFES <http://www.nifes.no>

Norges Fiskarlag <http://www.fiskarlaget.no/>

Vedlegg 1. Hovedtall for alle bedrifter i bergverksdrift og industri. Etter næring. Hele landet. 2002.

NÆRING	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto- produksjons- verdi	Millioner kroner		Brutto- investering
					Bearbeidingsverdi	Markeds- priser	
10,12-37 INDUSTRI OG BERGVERK	11 135	272 889	101 694	498 311	152 490	18 917	
10,12-14 BERGVERK	362	3 936	1 524	7 194	2 999	200	
10 Kull og torv	6	252	132	739	220	20	
13 Metallholdig malm	6	392	165	663	335	41	
14 Bergverksdrift ellers	350	3 292	1 227	5 792	2 444	139	
15-37 INDUSTRI	10 773	268 953	100 169	491 117	149 490	18 717	
15-16 NÆRINGS- OG NYTELSESMIDLER	1 565	53 021	17 055	128 777	36 714	4 229	
15.1 Kjøtt og kjøttvarer	232	13 194	4 009	35 556	5 331	745	
15.2 Fisk og fiskevarer	482	11 807	3 378	24 571	4 153	937	
15.5 Meierivarer og iskrem	71	5 422	2 064	14 789	3 016	514	
15.3-4/6-8 Næringsmidler ellers	638	14 963	4 635	23 013	8 282	1 113	
15.9/16 Drikke- og tobaksvarer	44	5 353	2 026	12 995	7 739	547	
17-19 TEKSTIL-, BEKLEDNINGSVARER, LÆR OG LÆRVARER	416	5 660	1 538	5 424	2 034	92	
17 Tekstiler	293	4 167	1 157	3 869	1 480	91	
18 Klær, beredning og farging av pelsskinn	98	1 111	284	1 144	426	-2	
19 Lær og lærvarer	25	382	97	411	128	3	
20 TREVARER	956	14 291	4 182	17 798	5 628	600	
21 PAPIRMASSE, PAPIR OG PAPIRVARER	88	8 401	3 253	17 008	4 876	635	
22 FORLAGSVIRKSOMHET, GRAFISK PRODUKSJON MV.	1 768	31 041	10 984	35 176	14 790	536	
23-24 PETROLEUMS- OG KJEMISKE PRODUKTER	182	13 526	6 843	59 268	11 676	2 700	
23-24.1 Petroleum produkter og kjemiske råvarer	80	7 711	3 955	44 821	6 375	2 099	
24.2-7 Kjemiske produkter ellers	102	5 814	2 888	14 448	5 301	601	
25 GUMMI- OG PLASTPRODUKTER	331	5 771	1 903	7 236	2 567	203	

SNF-rapport nr. 10/2004

26	ANDRE IKKE-METALLHOLDIGE MINERALPRODUKTER	581	9 798	3 525	14 783	5 296	617
27	METALLER	127	12 411	5 211	39 477	8 615	5 471
28	METALLVARER, UNNTATT MASKINER OG UTSTYR	1 286	20 647	7 118	22 181	9 264	540
29	MASKINER OG UTSTYR	1 188	22 671	9 357	35 619	12 885	648
30-33	ELEKTRISKE OG OPTISKE PRODUKTER	726	20 160	9 046	32 309	10 833	596
30	Kontor- og datamaskiner	16	388	182	831	100	9
31	Andre elektriske maskiner og apparater	322	7 795	3 185	11 498	3 936	278
32	Radio-, fjernsyns- o.a. kommunikasjons_utstyr	85	5 572	2 462	9 222	2 769	150
33	Medisinske-, presisjons- og optiske instrumenter	303	6 405	3 216	10 758	4 028	159
35.114/5	OLJELATTFORMER	110	19 241	9 153	29 420	10 280	483
34-35(-35.114/5)	TRANSPORTMIDLER	661	20 270	7 327	33 072	9 070	929
34	Motorkjøretøyer, tilhengere og deler	127	5 656	2 028	7 188	2 522	426
35(-35.114/5)	Andre transportmidler	534	14 614	5 299	25 884	6 548	503
36-37	ANNEN INDUSTRIPRODUKSJON	788	12 045	3 674	13 569	4 962	438
36	Møbler og annen industriproduksjon	692	11 148	3 334	11 411	4 360	293
37	Gjenvinning	96	896	340	2 158	602	145

Vedlegg 2. Hovedtall for alle bedrifter i bergverksdrift og industri. Etter næring. Rogaland. 2002.

NÆRING	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto- produksjons- verdi	Millioner kroner		Brutto- investering
					Bearbeidingsverdi	Markeds- priser	
10,12-37 INDUSTRI OG BERGVERK	964	32 830	12 663	50 591	16 988	1 474	
10,12-14 BERGVERK	29	610	250	1 255	521	40	
13 Metallholdig malm	1	277	:	:	:	:	
14 Bergverksdrift ellers	28	333	:	:	:	:	
15-37 INDUSTRI	935	32 219	12 413	49 336	16 467	1 435	
15-16 NÆRINGS- OG NYTELSESMIDLER	149	5 094	1 624	13 054	2 772	358	
15.1 Kjøtt og kjøttvarer	26	1 898	595	4 826	807	112	
15.2 Fisk og fiskevarer	34	779	248	2 197	354	39	
15.5 Meierivarer og iskrem	8	680	250	1 776	440	50	
15.3-4/6-8 Næringsmidler ellers	67	945	232	1 015	391	20	
15.9/16 Drikke- og tobakksvarer	4	322	108	600	389	26	
17-19 TEKSTIL-, BEKLEDNINGSVARER, LÆR OG LÆRVARER	28	602	177	599	237	15	
17 Tekstiler	22	509	154	491	212	12	
18 Klær, beredning og farging av pelsskinn	5	81	:	:	:	:	
19 Lær og lærvarer	1	12	:	:	:	:	
20 TREVARER	64	1 316	377	1 166	483	42	
21 PAPIRMASSE, PAPIR OG PAPIRVARER	4	99	38	132	55	13	
22 FORLAGSVIRKSOMHET, GRAFISK PRODUKSJON MV.	114	3 656	786	2 157	956	58	
23-24 PETROLEUMS- OG KJEMISKE PRODUKTER	9	158	83	696	149	64	
23-24.1 Petroleum produkter og kjemiske råvarer	6	142	75	675	134	64	
24.2-7 Kjemiske produkter ellers	3	16	9	22	14	0	
25 GUMMI- OG PLASTPRODUKTER	17	120	38	141	65	2	
26 ANDRE IKKE-METALLHOLDIGE MINERALPRODUKTER	53	1 117	392	1 401	526	66	

SNF-rapport nr. 10/2004

27	METALLER	15	1 931	893	7 096	1 879	212
28	METALLVARER, UNNTATT MASKINER OG UTSTYR	137	2 348	919	2 782	1 117	97
29	MASKINER OG UTSTYR	149	3 028	1 226	3 409	1 462	124
30-33	ELEKTRISKE OG OPTISKE PRODUKTER	47	1 231	518	1 503	612	39
30	Kontor- og datamaskiner	1	8	:	:	:	:
31	Andre elektriske maskiner og apparater	18	324	129	377	157	10
32	Radio-, fjernsyns- o.a. kommunikasjons_utstyr	2	64	:	:	:	:
33	Medisinske-, presisjons- og optiske instrumenter	26	835	362	1 062	420	28
35.114/5	OLJEPLATTFORMER	40	9 756	4 602	12 240	5 120	164
34-35(-35.114/5)	TRANSPORTMIDLER	65	1 350	590	2 445	834	168
34	Motorkjøretøyer, tilhengere og deler	13	118	39	133	43	1
35(-35.114/5)	Andre transportmidler	52	1 232	551	2 312	792	168
36-37	ANNEN INDUSTRIPRODUKSJON	44	417	150	515	201	13
36	Møbler og annen industriproduksjon	37	354	122	375	156	6
37	Gjenvinning	7	63	27	140	45	7

Vedlegg 3. Hovedtall for alle bedrifter i bergverksdrift og industri. Etter næring. Hordaland. 2002.

	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto- produksjons- verdi	Millioner kroner		Brutto- investering
					Bearbeidingsverdi	Markeds- priser	
NÆRING							
10,12-37 INDUSTRI OG BERGVERK	984	27 788	10 638	58 094	15 476	2 574	
10,12-14 BERGVERK	21	166	75	289	110	-54	
14 Bergverksdrift ellers	21	166	75	289	110	-54	
15-37 INDUSTRI	963	27 622	10 563	57 804	15 366	2 628	
15-16 NÆRINGS- OG NYTELSESMIDLER	122	4 903	1 669	9 398	3 215	391	
15.1 Kjøtt og kjøttvarer	16	510	148	1 319	158	28	
15.2 Fisk og fiskevarer	38	1 316	407	2 342	451	69	
15.5 Meierivarer og iskrem	6	518	190	1 137	275	39	
15.3-4/6-8 Næringsmidler ellers	54	1 837	632	2 780	1 171	128	
15.9/16 Drikke- og tobaksvarer	4	552	222	1 402	963	92	
17-19 TEKSTIL-, BEKLEDNINGSVARER, LÆR OG LÆRVARER	49	1 069	295	983	364	21	
17 Tekstiler	35	780	211	594	276	21	
18 Klær, beredning og farging av pelskinn	13	187	:	:	:	:	
19 Lær og lærvarer	1	103	:	:	:	:	
20 TREVARER	59	748	208	718	291	36	
21 PAPIRMASSE, PAPIR OG PAPIRVARER	6	94	30	113	46	0	
22 FORLAGSVIRKSOMHET, GRAFISK PRODUKSJON MV.	141	2 408	775	1 959	929	38	
23-24 PETROLEUMS- OG KJEMISKE PRODUKTER	18	1 082	594	17 878	1 363	819	
23-24,1 Petroleumsprodukter og kjemiske råvarer	11	942	542	17 594	1 282	815	
24,2-7 Kjemiske produkter ellers	7	140	53	284	81	4	
25 GUMMI- OG PLASTPRODUKTER	24	258	81	293	109	1	
26 ANDRE IKKE-METALLHOLDIGE MINERALPRODUKTER	46	625	217	776	249	23	

SNF-rapport nr. 10/2004

27	METALLER	15	1 932	753	4 057	1 155	754
28	METALLVARER, UNNTATT MASKINER OG UTSTYR	136	1 883	639	1 665	781	50
29	MASKINER OG UTSTYR	120	3 254	1 449	6 493	2 546	177
30-33	ELEKTRISKE OG OPTISKE PRODUKTER	67	2 030	907	3 334	879	74
30	Kontor- og datamaskiner	2	9	:	:	:	:
31	Andre elektriske maskiner og apparater	22	657	:	:	:	:
32	Radio-, fjernsyns- o.a. kommunikasjons_utstyr	3	667	289	1 144	187	46
33	Medisinske-, presisjons- og optiske instrumenter	40	697	355	1 325	502	8
35.114/5	OLJEPLATTFORMER	15	4 326	1 900	6 104	2 086	173
34-35(-35.114/5)	TRANSPORTMIDLER	65	2 209	813	3 190	994	34
34	Motorkjøretøyer, tilhengere og deler	5	118	46	152	55	1
35(-35.114/5)	Andre transportmidler	60	2 091	767	3 038	939	33
36-37	ANNEN INDUSTRIPRODUKSJON	80	802	232	844	359	37
36	Møbler og annen industriproduksjon	70	716	205	623	291	11
37	Gjenvinning	10	86	28	221	68	26

Vedlegg 4. Hovedtall for alle bedrifter i bergverksdrift og industri. Etter næring. Sogn og Fjordane. 2002.

	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto- produksjons- verdi	Millioner kroner		Brutto- investering
					Bearbeidingsverdi	Markeds- priser	
NÆRING							
10,12-37 INDUSTRI OG BERGVERK	301	8 510	2 912	17 712	4 257	718	
10,12-14 BERGVERK	15	137	47	231	88	8	
14 Bergverksdrift ellers	15	137	47	231	88	8	
15-37 INDUSTRI	286	8 373	2 865	17 481	4 169	710	
15-16 NÆRINGS- OG NYTELSESMIDLER	65	2 239	673	5 693	921	226	
15.1 Kjøtt og kjøttvarer	7	569	166	1 487	208	40	
15.2 Fisk og fiskevarer	27	920	283	1 963	269	67	
15.5 Meierivarer og iskrem	4	173	62	502	71	74	
15.3-4/6-8 Næringsmidler ellers	21	234	:	:	:	:	
15.9/16 Drikke- og tobakksvarer	2	218	:	:	:	:	
17-19 TEKSTIL-, BEKLEDNINGSVARER, LÆR OG LÆRVARER	16	371	86	322	115	11	
17 Tekstiler	9	252	56	200	76	9	
18 Klær, beredning og farging av pelskinn	4	96	25	112	34	2	
19 Lær og lærvarer	3	23	5	10	5	0	
20 TREVARER	31	502	145	565	217	18	
21 PAPIRMASSE, PAPIR OG PAPIRVARER	2	55	:	:	:	:	
22 FORLAGSVIRKSOMHET, GRAFISK PRODUKSJON MV.	23	346	103	247	129	10	
23-24 PETROLEUMS- OG KJEMISKE PRODUKTER	2	266	:	:	:	:	
23-24,1 Petroleum produkter og kjemiske råvarer	2	266	:	:	:	:	
25 GUMMI- OG PLASTPRODUKTER	12	133	38	137	46	18	
26 ANDRE IKKE-METALLHOLDIGE MINERALPRODUKTER	16	168	58	227	107	0	
27 METALLER	5	1 056	524	4 681	910	204	

SNF-rapport nr. 10/2004

28	METALLVARER, UNNTATT MASKINER OG UTSTYR	35	560	181	675	252	16
29	MASKINER OG UTSTYR	18	213	69	190	89	7
30-33	ELEKTRISKE OG OPTISKE PRODUKTER	4	165	95	650	188	59
31	Andre elektriske maskiner og apparater	3	163	:	:	:	:
33	Medisinske-, presisjons- og optiske instrumenter	1	2	:	:	:	:
35.114/5	OLJEPLATTFORMER	2	114	:	:	:	:
34-35(-35.114/5)	TRANSPORTMIDLER	38	1 929	662	2 987	777	19
34	Motorkjøretøyer, tilhengere og deler	3	542	185	610	228	6
35(-35.114/5)	Andre transportmidler	35	1 387	478	2 378	549	14
36-37	ANNEN INDUSTRIPRODUKSJON	17	258	67	205	87	7
36	Møbler og annen industriproduksjon	16	257	:	:	:	:
37	Gjenvinning	1	1	:	:	:	:

Vedlegg 5. Hovedtall for alle bedrifter i bergverksdrift og industri. Etter næring. Møre og Romsdal. 2002.

NÆRING	Bedrifter	Sysselsatte	Lønns- kostnader	Brutto- produksjons- verdi	Millioner kroner		Brutto- investering
					Bearbeidingsverdi	Markeds- priser	
10,12-37 INDUSTRI OG BERGVERK	925	22 394	8 122	46 182	12 396	3 473	
10,12-14 BERGVERK	26	358	132	655	282	12	
14 Bergverksdrift ellers	26	358	132	655	282	12	
15-37 INDUSTRI	899	22 036	7 989	45 527	12 113	3 461	
15-16 NÆRINGS- OG NYTELSESMIDLER	157	4 066	1 382	12 295	1 963	158	
15.1 Kjøtt og kjøttvarer	15	749	245	2 919	417	29	
15.2 Fisk og fiskevarer	95	2 209	690	6 452	792	58	
15.5 Meierivarer og iskrem	5	381	160	1 059	221	16	
15.3-4/6-8 Næringsmidler ellers	30	459	181	582	239	21	
15.9/16 Drikke- og tobakksvarer	3	107	35	157	79	3	
17-19 TEKSTIL-, BEKLEDNINGSVARER, LÆR OG LÆRVARER	59	923	251	897	325	17	
17 Tekstiler	45	710	201	744	257	17	
18 Klær, beredning og farging av pelskinn	14	205	48	149	66	0	
19 Lær og lærvarer	0	7	:	:	:	:	
20 TREVARER	57	510	137	533	201	30	
21 PAPIRMASSE, PAPIR OG PAPIRVARER	2	61	:	:	:	:	
22 FORLAGSVIRKSOMHET, GRAFISK PRODUKSJON MV.	68	662	223	582	277	18	
23-24 PETROLEUMS- OG KJEMISKE PRODUKTER	11	387	265	3 262	1 563	272	
23-24,1 Petroleumsprodukter og kjemiske råvarer	5	222	181	2 752	1 391	255	
24,2-7 Kjemiske produkter ellers	6	165	83	510	172	17	
25 GUMMI- OG PLASTPRODUKTER	26	582	191	778	268	18	
26 ANDRE IKKE-METALLHOLDIGE MINERALPRODUKTER	59	631	222	992	337	23	

SNF-rapport nr. 10/2004

27	METALLER	9	822	409	2 440	662	2 417
28	METALLVARER, UNNTATT MASKINER OG UTSTYR	93	2 118	798	3 110	1 182	55
29	MASKINER OG UTSTYR	118	2 425	997	4 958	1 493	148
30-33	ELEKTRISKE OG OPTISKE PRODUKTER	30	731	:	:	:	:
30	Kontor- og datamaskiner	2	1	:	:	:	:
31	Andre elektriske maskiner og apparater	16	647	215	688	236	8
32	Radio-, fjernsyns- o.a. kommunikasjons_utstyr	1	7	:	:	:	:
33	Medisinske-, presisjons- og optiske instrumenter	11	77	59	241	73	0
35.114/5	OLJEPLATTFORMER	11	541	230	511	264	3
34-35(-35.114/5)	TRANSPORTMIDLER	86	4 186	1 522	9 840	1 764	134
34	Motorkjøretøyer, tilhengere og deler	4	342	120	540	125	1
35(-35.114/5)	Andre transportmidler	82	3 844	1 402	9 300	1 639	133
36-37	ANNEN INDUSTRIPRODUKSJON	113	3 390	1 065	4 246	1 469	158
36	Møbler og annen industriproduksjon	109	3 311	1 020	3 851	1 418	155
37	Gjenvinning	4	79	45	396	51	3